DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
RELIGIONE ET MEDICINA
IN MUTUIS SUIS CORRELATIONIBUS,
QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
MAGNIFICI DOMINI PRAESIDIS ET DIRECTORIS, SPECTABILIS D. DECANI, AC CLARISSIMORUM D. D. PROFESSORUM
PRO
DOCTORIS MEDICINAE GRADU
RITE CONSEQUENDO
IN ALMA AC CELEBERRIMA R. SCIENTIARUM UNIVERSITATE HUNGARICA
SCRIPSIT

CAROLUS GUGGENBERGER,
OCULISTICAE MAGISTER.
HUNGARUS PESTIENSIS

In Theses adnexas disputabitur publice in palatio Universitatis minore die Januarii 1844.

PESTINI,
Typis Trattner-Károlyianis.

A'

VALLÁS 'S GYÓGYÁSZAT

KÖLCSÖNÖS VISZONYAIKBAN.

IRTA

GUGGENBERGER KÁROLY,

1844.

PESTEN,

NYOMTAT. TRATTNER-KÁROLYI BETŰIVEL.

A'

VALLÁS 'S GYÓGYÁSZAT

KÖLCSÖNÖS VISZONYAIKBAN.

IRTA

GUGGENBERGER KÁROLY,

1844.

PESTEN,

NYOMTAT. TRATTNER-KÁROLYI BETŰIVEL.

„Mihi sane videtur is, qui universis vitae studiis scientiam ve-
„stram (medicinam) praeposuerit, rectum iudicium adsecutus esse;
„si quidem vita res est omnium pretiosissima, eaque est aversanda,
„et dolorosa, si illam non cum sanitate habere contingat. Sanitas
„autem choragus et princeps est vestra ars. Sed in te praesertim
„scientia suis est absoluta numeris, et maiores ipse tuis constituis
„humanitatis terminos, qui non corporibus definis artis beneficium,
„sed et animi morborum suscipis curationem."

St. Basilius ad Eustachium Archiatrum.

FELSÉGES

CS. KIR. FŐHERCZEGASSZONY

MÁRIA DOROTÉA

WÜRTEMBERGI HERCZEGNŐNEK

's a' t.

Ő CS. KIR. FELSÉGES AUSZTRIAI FŐHERCZEGNEK

's a' t.

JÓZSEF

MAGYARORSZÁG NÁDORA 'S A' FŐMÉLTÓSÁGU MAGYAR KIR. HELYTARTÓTANÁCS ELNŐKE HITVESÉNEK

mély tisztelettel ajánlja

a' Szerző.

Hatalmas, és kétségtelen az egészséges test befolyása a' lélekre. A' testi működések zavarodásai többé vagy kevesebbé mindig kimozdítják a' lélek munkálatit törvényszerű állapotukból; 's megforditva lélekháborodások igen kártékonyan hatnak a' test épségére. Tekintsük továbbá, mint tart a' vallásosság 's erkölcsiség a' test egészségével egyenlő lépéseket; a' vallástalanság 's vétek pedig mennyire tartható lélekkórságnak; — és senki sem fogja kétségbe vonni, miszerint a' vallás 's gyógyászat czéljaiknál fogva bensőleg összekötvék egymással, 's hogy a' lélek 's testi orvosnak karon fogva, egyesűlt erővel kell rendeltetésök magas czéljának elérésére törekedniök. Azonban az orvos kötelességének megismerése 's gyakorlatában nagy akadályokra talál, 's csak tiszta vallás elveitől vezéreltetve, 's valódi jámborság szellemétől ihletve sikerülend neki azokat legyőzhetni. Egyedül a' vallás és gyógyászat közti szoros összeköttetésnek pontos ismerete akadályozza az orvost behozni müvészetébe ama világi czélokat, mellyek csak annyi őszinteséget mutatnak tetteiben, mennyi idei hasznának gyarapítására megkivántatik. Ha az orvos a' vallás 's gyógyászat elválhatlan kapcsolatáról meg van győződve, eléggé áthatandja őt azon

igazság, hogy mindkettő ugyanazon czél felé, — az ember földi 's mennyei boldogságának eszközlésére törekszik, 's akkor müvészetének isteni eredetét könnyen elismerendi. És ezen tudat szellemi 's erkölcsi lényének magasabb emelkedést, nemesb irányt ád; ez fogja őt inditani szent hivatalának, kötelessége lelkismeretes teljesitése, erényesség, becsületesség általi tiszteletére; ez által önmaga 's müvészete iránti becsülése növekedendik.

Ezen elválhatlan szövetségét a' vallás 's gyógyászatnak előadni, 's kölcsönös viszonyaikat kifejteni legyen feladatom, mellyet megoldani, mennyire azt gyenge erőm, 's e' szűk kör engedik, igyekezni fogok. Ezennel értekezésemet két részre osztom, mellyek

Elsője azon sokféle 's fontos hasznokat terjeszti elő, mellyeket a' gyógytan a' vallástól nyert:

A' második azon lényeges,'s fontos hasznokról szól, mellyeket a' gyógyászat tehet a' vallásnak, ha annak alapigazságait minden alkalommal lehetőleg védelmezi.

ELSÖ RÉSZ.

AZON HASZNOKRÓL; MELLYEKET A' GYÓGYÁSZAT A' VALLÁSNAK KÖSZÖNHET.

Bár ki vizsgálja szigorún a' gyógytan lényét 's czéljait, meg kell ismernie, ***hogy isteni eredetű.*** Az ókor legtöbb bölcsei 's mythologiái megegyeznek abban, midőn az istenségnek, mint ***minden jó kútforrásának*** a' legelmésebb, 's leghasznosabb találmányokat tulajdonították. És ki kételkedik rajta, miszerint a' gyógyászat az emberiségnek hasznos találmányok között a' legfelsőbb lépcsők egyikét foglalja el? Mi is, kik a' pogányság homályiból magasztos vallásunk fényes világára hivatánk, elismerjük: hogy ***minden tudomány istentől,*** mint ***minden igaznak ősforrásából származik***, és hogy a' tudományokat, minthogy azok igen bölcsen az emberinem javát tüzik ki czélul, — ***a' világosság atyjától*** kaptuk. Ha tehát a' gyógytan sok tudományt 's müvészetet használ; ha a' régiek azt ***isteni müvészetnek*** nevezék, mivel tanitásai által képesek vagyunk embereket gyógyítani; ha ujabb irók azt a' ***tudományok*** közé sorolják, mivel igazságok értelmesen megalapitott rendszerét képezi, mellyek a' természet köz törvényéből meríttetnek 's tapasztalat által erősíttetnek meg, akkor minden kétségen kivül van, hogy a' gyógyászat istentől származik, 's igy isteni eredetű.

Ezen igazság még jobban szemünkbe tünik, ha a' gyógyászatról legrégibb tudósitásokat veszünk tanácsúl. Kétségtelen dolog, hogy az egészség egyedüli alapja természetes boldogságunknak, következőleg az ember legelső 's legforróbb kivánata lévén, magára legtöbb figyelmet 's gondot vont. Ennélfogva kénytelenek vagyunk hinni, mikép mindjárt támadtak a' földön férfiak, kik nyers 's ártalmas étkek helyett, jól készült 's hasznos tápot rendeltek, 's e' szerint ezek első orvosok gyanánt tekintendők. Jóllehet pedig az ember természetes egyszerűsége, 's mérséklete őt némelly betegségektől megóvá, még sem volt elegendő, hogy őt minden más kártékony hatányok 's azok eredményei ellen védelmezze; nem sokára kénytelenítve érezé magát belső ösztönénél fogva, több kisérleteket tenni, hogy megtámadt bajától megszabadúljon. Némellyek, kik erre alkalmasbaknak látszának, 's mások szenvedéseitől meg voltak hatva, kizárólag ezen foglalkozásra szentelték magokat, egyszer'smind űzletűl fogadván azt el. Illy módon vette eredetét a' gyógyászat, mint eredménye a' természet azon erőinek, mellyeket a' mindenség alkotója az ember javára teremtett vala. Ki nem fogja tehát eredetét istenben helyezni, ki azt az értelem örök törvényivel olly bensőleg összefüggő czélra vezeté?

Már azon orvos is, ki szenvedő embertársának első segélyt nyujta, világosan bizonyitotta be, hogy

minden enyhítő szereket az egyetem alkotójának köszönhet; neki valóban, szükségesleg a' természetet, — mint a' *legjobb gyógymód tanitóját* kelle követnie. Később az állatoktól tanúlt meg sok gyógyszert, mellyet azok istentől kapott ösztönüknél fogva ismertek, 's szokott bajaik ellen használták. Még is, bár milly nagy legyen az orvos müvészete 's fáradsága, soha sem fog az ohajtott sikerrel koronáztatni, ha a' legnagyobb hatalom, életünk urának befolyásával nem dicsekhetik; mert Ő, a' minden okok legtökéletesb oka bir hatalommal a' gyógyszernek erőt 's hatást adni; 's az ember élete 's halála az ő kezében van. Azonban nem kell tagadni, hogy bölcselő orvos a' gondviselés hatásában némileg részt ne vegyen, 's hogy a' gyógyászat, minthogy a' szenvedő emberiségnek isten szándéka szerint, ollyan segélyt nyujt, mellyet sem gazdagság, sem hatalom nem adhatnak neki, — úgy tekintendő, mint az emberszeretet legföbb törekvése isten akaratának teljesítésében.

De vallás által az emberi szellem is alkalmasabbá tétetik a' gyógytan tanulására; mert: ***„Isten félelme a' bölcseség kezdete."*** Azon ember tehát ki istentől fél, a' leghasznosabb emberi 's isteni ismeretek tanulására legalkalmasb leend; isten félelme zabolát vet szenvedélyének; megőrzi őt hogy áldozatául ne essék, 's megtompúlva, 's öntudat furdálásitól gyötörtetve, az érzékiségtől meg ne győzessék. De

minthogy a' gyógyászat jelesség egyszersmind nehézségre nézve minden más világi tudományokat felülmul; és terjedelmes tanulmányinak csak felületes megszerzésére is sok ismerettel megrakott lélek, 's fáradatlan szorgalom kivántatik: azon haszon, mellyet a' vallás a' gyógytannak az által nyujt, hogy az emberi lelket a' szükséges ismeretek megszerzésére alkalmassá teszi, — megszámíthatlan, 's nekünk megilletődve kell a' vallás hatalmas befolyását a' gyógyászatra, csodálnunk. Hogy fogja egy vallástalan 's romlott erkölcsű ember testi 's szellemi erejét, mellyek a' gyógytan gyakorlatában annyira szükségesek megtartani tudni? hogy fogja a' gyakorlatban előforduló alkalmatlanságokat, a boncztani vagdalások kártékony befolyását 's a' kórtanodai gyakorlatok veszélyeit kitürni?! Az orvosnak: tudomány 's erkölcsösség által egyiránt kitünő férfiúnak kell lennie; „***mert***" mond ***Erasistratus*** „***semmi sem szebb, mintha orvosban müvészeti tökély az erkölcsivel egyesül.***"

Látjuk továbbá, mikép vallásosabb népeknél jobban müveltetik a' gyógytan, mert vallás által kétségkivül érzékenyebbé tétetik az emberi szív mások nyomorúsága iránt 's igy hajlékonyabbá a' segélyhozásra. De valljon mellyik vallás fogja ezt hatalmasabban eszközölhetni mint a' keresztény? Ha az orvosnak tudományán kivül olly akarattal is kell birnia, mellyet egyedűl betege gyógyulására szenteljen, mi mellett az el-

vesztett egészségnek ***gyors***, ***biztos*** 's ***kellemes*** (cito, tute, et jucunde) utoni helyreállitására minden eszközöket megkisértsen, melly más vallás foghatja benne ezen akaratot sikeresebben fölébreszteni, mint a' keresztény, melly az irgalmasság országát alapitá meg e' földön? Ha végre csupán az mondható igaz orvosnak, ki nem alacsony czélokból üzi müvészetét, 's a' köz 's magány jólétet előmozditani állandóan iparkodik: hol találkozik vallás, melly a' nagylelküséget annyira ajánlja, a' kevélységet úgy gyülöli, 's hiveit minden erejéből olly boldogokká tenni igyekszik mint ezt a' keresztény vallás eszközli?

Szilárdan áll tehát azon mondat: hogy az élet 's halál urától kinyilatkoztatott vallás legerősb indokúl szolgál azon müvészet megtanulására, melly az életet megédesiti 's a halált késlelteti.

De hogy a' ***kereszténység elterjedése*** is felette kedvezőleg hatott a' gyógyászatra, kétségbe nem vonható, minthogy tapasztalásból tanuljuk, miszerint a' pogányság legjelesb férfiai, kik sok müvészet 's tudomány alapjait megrakták, rabszolgai vallásuk uralkodása alatt, a' gyógytant szabályos rendszerbe hozni, 's arra a' buzgó ifjuságot tanitani, nem voltak képések. Nagy akadályul szolgált nékik e' részben a' bálványozásra alapitott babonahit, melly sürű sötétségével a' kór' ismeretét 's gyógyitását majdnem lehetlenné tette. A' betegek látnokság (visio) után vágyakozva, 's jóslatok

’s régi mondák által megcsalatva, megveték a’ művészet kellemetlen ’s költséges gyógzszereit; ’s a’ gyógyászok hasonlag kényszerítve érezék magokat istenektől sugallott gyógyszerek rendelésére, hogy a’ gyógytan gyakorlatát megtartsák, ’s annak szentségét meghitelesitsék. Hogy tehetett volna a’ gyógyászat előlépteket, ’s miként tökélyesittethetett, midőn magok az egézségesek is, testi jólétük gondoskodására nézve eleget véltek tenni, ha aggodalmasan a’ leghiúbb szokásokat követék? Az amuletek, talismanok, jósszavak ’s csillagászatbani hit mind meg annyi tömkelegek voltak, mellyekben az emberi ész eltévedt, ’s mellyek által akadályozva volt a’ betegségek forrását, lefolyását ’s gyógyitását kifürkészni. Milly hatalmas ’s kártékony befolyással voltak efféle előitéletek a’ gyógyászatra, a’ történetekből tudjuk.

Mig ezek ’s hason tévedések egymásra szaporodtak, ’s a’ babonaság legészellenibb nemei az ember szellemi látását mindinkább homályositák, feltünt a’ keresztény vallás, ’s az igazság ragyogó fényével, a’ sötét babonaság legsürübb ködét áthatá, ’s megerősité a’ józan ész állításait, midőn megmutatá, hogy — az isten lévén mindennek végső oka — azon okok, mellyeknek az eredményekkel valódi összefüggésök van. csak alárendeltek. Ő bizonyitá be továbbá, hogy nagy tévedés babonás csalódásokba — mellyeknek sem isten által, sem magoktól semmi hatásuk nincs, — bo-

nyolódni; egy szóval, minthogy a' keresztény vallás a' babonaságnak merően ellenszegül, 's tanitásának az örök igazság alapitója, minden tudomány 's müvészetre, ennélfogva a' gyógyászatra is csak áldott befolyása lehetett, 's terjedése a gyógyművészetnek fölötte kedves vala.

A' *keresztény vallás fölemelé az orvosokat.* Ezt annál világosabban átlátandjuk, ha azon időre visszapillantunk, midőn a' gyógyászat olly mélyen le volt alacsonyitva, hogy tőle minden tiszteletet megtagadták. A' nem sokára ez után keletkezett közbeszéd: „*medicina turpis est scientia*," mellynél fogva Görögországban 's Romában rabszolgákra bizaték az orvosi gyakorlat, elfojtott minden ösztönt az emberekben annak megtanulása 's gyakorlatára. A' történetek tanítanak bennünket, miszerint a' gyógyászat Romából sokáig számüzve volt, 's azon kérdést támasztották iránta, valljon bölcs törvények által kormányzott köztársaságban eltürhetni e az orvosokat vagy nem? Egyátalában azon időben többre becsülteték a' gyilkoló fegyverforgatás, mint azon müvészet, melly az embereket meggyógyitani iparkodik.

Bár milly busitó 's sértő volt egy részről azon nem érdemlett becsmérlés 's gyalázat, mellyel a' gyógyászatot illették, még is más részről azon isteni tiszteletnek, mellyet a' pogányság az orvosok iránt mutatott az emberi értelemre nézve még sértőbbnek kelle len-

nie. A' gyógyászat első gyakorlói az utókortól istenek közé a' menyországba helyeztettek. Smyrna hires volt azon sirkövek 's emlékpénzek miatt, mellyeket az orvosok tiszteletére épittetett 's veretett. Lampsacus 's más városok nem kevesebbé igyekeztek orvosaik dicsőségét mindenféle emlékoszlopok által megörökiteni.

Minthogy az előhozottakból látjuk, miszerint a' pogány népek a' gyógyászat 's követői iránti tiszteletükben majd az arany középvonalon túl emelkedtek, majd mélyen alája sülyedtek, — azon kérdés támadt már most, mint kelljen magát a' kereszténynek orvosai iránt viselnie? Ezen kérdésre maga Isten felel nekünk az irás azon helyében, hol ezek mondatnak: „***Tiszteld az orvost mivel ő szükséges, 's mert a' mindenhatótól van alkotva.***" E' mellett nem kell elmellőzni a' görög szövegben (Textus) e' helyt használt szót *τιμα*, mellyet a' sz. irás is alkalmazott, 's nekünk kötelességül tesz az atyát, anyát világi és egyházi felsőség, főleg pedig ugyanazon egy isten tiszteletét; de az orvos szerzőinktől nyert életünket, mellyet a' nyilvános tekintet is biztosít nekünk, hosszabbitani törekszik; ő a' papsággal legszorosb viszonyban áll, 's isten végzéseit az ember létére nézve kiviszi, teljesiti. Ama görög szóban mind a' három jelentés, t. i. tisztelet, jutalom 's engedelmesség benfoglaltatik; mert az istentől alapitott müvészetet nem kell megvetni,

vagy kicsinyleni, sem gyakorlóitól illető dijukat megvonni; 's végre kötelességünk ellen volna azon gyógyszereket elhanyagolni, mellyek tőlök ajánltatnak. Világosan szemeink elé van tehát állitva, hogy az orvos és beteg isten segitségét a' betegség helyes ismérete 's szerencsés kimenetele iránt, hívni kénytelenek; azonban semmi orvosságot nem kell félre tenni, mellyet az ész, 's tapasztalat kezeinkbe nyujtanak, 's az méltán tekinthető isten kisértőnek ki csodás segélyt vár a' nélkül hogy a' természetes szereket használta volna.

Vallásunk meg nem elégedve annak megmutatásával, mennyire tiszteltessék a' gyógyászat, annak még magasabb földfeletti becset kölcsönöz az által, hogy gyakorlóit istenhez hasonlókká teszi. Mert, mint már emlitteték isten nem csak első alapitója volt a' gyógyászatnak, hanem munkatársaul, képeül 's szolgájaul tekinté azokat, kik az ember életét meghosszabitják. Még több, az isten fia maga nem vonakodott magát betegek gyógyitójának nevezni, 's a' régi látnokoktól magát ezen tulajdonságban hirdettetni. Ennélfogva nem valami rendkivüli dolog, hogy egy az istentől annyira megnemesitett müvészet, az egyház legnagyobb tiszteletét 's teljes bizalmát megnyeré, 's fontos esetekben az ő segélye igényelteték.

Milly végetlen hasznot nyujtanak kórházak a' gyógyászatnak, 's mit tettek annak tökélyitésére? Senki sem fog e' felett kételkedni, ha megfon-

tolja, hogy illy intézetekben legszebb alkalom adatik sokféle betegségek forrása 's lefolyásának fürkészete, 's figyelmes vizsgálására, egyszersmind pedig a' gyógyitás többféle kisérleteire. És valljon kinek köszönhetjük ezen megbecsülhetlen intézetek keletkezését, kinek lassankinti javitásukat?? Kétség kivül a' kereszténység terjedésének; mert a' történetekből tanuljuk, miszerint a' pogányság ezen dicsőséget nem igényelheti, minthogy annak követői a' kórházak nem lételét embertelen, minden jobb érzést fellázitó módon pótoltaták, t. i. gyermekgyilkolás 's rabszolgaság által. Egyedül a' keresztényeket illeti illy intézetek épitésének ragyogó dicsősége, mellyekről sem **Solonnak** sem **Licurg**, **Numa**, **Mogul** vagy a' görögök törvényhozóinak, semmi fogalmuk sem vala. Valóban sem a' latin szavak ***hospitum*** és ***valetudinarium***, sem az ezeknek, megfelelő görögök az aggkorban nem fejeztek ki olly helyet, hol a' szegény, védtelen betegek fölvétetve, pénznélkül ápoltatnának. A' *Χενοδοχιον* 's *Νοσοκομιυν* szavak ujabb időbe tartoznak, 's föl kelle találtatniok a' később létesült intézetek fogalmának kijelentésére.

Nagy **Constantin** volt az első, ki — miután az egyháznak békét ada — a' nevéről nevezett városban szegény vándorok menedék helyeül nagy házat épittete, egészen azon tökéletlen intézet mintájára ugyan, melly már akkor Jerusalemben létezett; mégis a' legelső in-

tézet, melly szükölködő betegek javára alapult, Romában 380-ban épittetett, 's gazdag alapitónéja S. ***Fabiolától*** mindennel elláttaték, mit emberisége illy czélra nézve szükségesnek tarta. Azóta megszaporodtak ezen intézetek a' keresztyénség hű követői között, és jóllehet ***Julianus Apostata*** a' keresztény név meghomályitására igyekezett illy intézetek lételét a' pogányoknál is bebizonyitani, még is az utókornak e' részben csak gyümölcstelen nyilatkozatot hagya hátra, mivel emberbaráti cselekedetek valódi rugója — a' keresztény felebaráti szeretet - hibázott neki. És valóban! Csak az evangeliom szelleme melly követeiből testvéreket alkot, mutatott irgalmasságot azoknak, kik másokiránt irgalmasak, 's az emberszeretetnek mostani tüzét ébreszté az ember kebelében, volt egyszersmind képes a' fenforgó jótékony intézetek bőkezű megalapitására olly nagy buzgalmat ébreszteni 's fentartani.

Bár milly hasznosak 's emberbarátiak voltak is ezen intézetek, még is találkozott nehány dicsvágyó bomlott fejű, kik képtelenségek 's új nézetek felállitásában dicsőséget keresve, ezen intézetek hasznosságát 's hirét megrontani akarák mondván: hogy a' kórházakból kijövő restség szelleme, átalános, — 's igy még az egyedi szegénységet is nagyobbitja; hogy illy intézetek alapitásának egyedüli 's valódi rugója az alapitók hiusága — 's más többet; melly tévedések azonban emberiség érzete által eléggé

megczáfoltatták. Igaz, hogy a' betegek sokasága a' fértezés veszélyét magával hozza; hogy gyógymódok, szobák és ágyak tökéletlensége, a' közkivánatra nem minden tekintetben megfelelnek; mégis ezen hiányok legalább részenkint kevesbithetők 's a' szegények ezen intézetekben ollyasmit remélhetnek testök 's lelkökre nézve, olly segélyt 's ápolást találnak, mit sehol másutt föl nem találhatnának.

Senki sem tagadta eddigelé, miszerint ezen intézetekben a' legszebb alkalom kinálkozik, a' betegségek eredete 's lefolyásának fürkészete 's vigyázására, egyszersmind gyógyitásukra nézve mindenféle kisértetek megtételére. Mennyit kell ez által a' gyógyászatnak nyernie, világos, mert miként már ***Baco*** igen alaposan megjegyzé, gyakorlat legjobb mód a' természettudományok megtanulására, 's bizonyosan mindenki osztozandik azon nézetben, hogy a' gyógyászatban csak az mivelheti ki magát nagy tökélyre, ki sokat lát, gondolkodása tárgyát szinte saját kezeivel fogja meg, 's a' beteg ágynál tanulja a' természet nagy könyvét. És valljon micsoda mód alkalmasabb erre a' kórházaknál? Ott a' betegek nyomora 's tudatlansága megengedi azon próbálatokat, mellyet a' természet különben akadályoz, 's mellyeket előkelőbb személyeknél alkalmazni, senki nem merészelt volna. Onnan jönnek tehát a' gyógyszerek és műtétek javitásai 's megerősödései: a' betegségek osztályozása 's a' hullák (cadaver) bonczo-

lása, minthogy a' közönség jótékony intézeteibe fölvett betegek holtettemére is tagadhatlan joggal bir. A' kórtanodákat (Clinicum) szinte kórházak létesűltének köszönhetjük; mert azok semmi más, mint ezek részei, nem csupán betegek ápolásának, hanem egyszersmind orvos növendékek tanitásának szentelve. Ezen kórtanodai iskolákban szabad 's czélirányos tanitás által, azoknak, kik az igazság iránt fogékonysággal birnak, ut nyittatik, mellyen az elméletből, a' betegségek gyakorlati szemléletére juthatnak; ezek által lepleztetett 's szakíttatott szét azon titokteljes 's majdnem áthathatlan fátyol mellybe a' gyógyászat annyi század által burkolva volt.

Az eddig mondottakat mind összevéve, még a' későbbi utód is átlátandja, milly köszönettel tartozik a' gyógyászat a' keresztény vallásnak, midőn emberségi szelleménél fogva *kórházakat*, mellyekből a' gyógytan megszámíthatlan hasznot huza, alapitott, 's minden időben 's helyen ótalmába vőn.

Ha már az eddig előszámlált hasznokból, mély hálával tartozunk a' vallásnak, még inkább lekötelez-tetünk, emlékezetünkbe idézvén, ***hogy egyedül a' keresztény vallás volt, melly a' boncztant***, — az egyetemes gyógyászat ezen támaszát — ***megengedé.*** Ha a' teremtés legnemesb, 's leggyöngédebb tárgyának, t. i. az embernek szigoru vizsgálatra a' bölcselőt önismeretre segiti, miszerint úgy szólva, saját lakában ide-

gen ne legyen, 's a' teremtő bölcseségét ezen kis világban bámulhassa, 's vizsgálhassa, annál inkább előfordul ezen eset a' boncztannál, melly a' gyógyászat minden részeinek alapját teszi. Ki ezen ismeret nélkül közeledik a' beteghez, őt gyógyitandó, az szinte olly jól foghat zivatarban hajót kormányrúd nélkül igazgatni; vagy egy bomlott gépet, mellynek részeit nem ismeri ismét összeállitani. Csak az ezen tudományban járatos orvos ismerheti meg a' kór fészkét, 's gyógyithatja azt.

Sok, 's legyőzhetlen akadályok voltak, mellyek a' hulla' megnyitásának létrejöttét akadályozák; és sok századon át, az emberi test bel szerkezete áthathatlan homályba volt burkolva. A' tetem szemlélete, a rohadásnak induló hús rossz szaga, régóta még a' legnyersebb nemzetekben is megvihatlan utálatot gerjesztének a' holtak iránt. A' Zsidóknál minden tisztátalannak tartaték, ki valamelly állat vagy ember holttetemét megérinté; illy szennytőli tisztúlásra saját szertartásaik voltak, mellyek nem követőit halállal büntették. Ezen 's hasonló törvények által megvolt a' zsidóknak tiltva hullákat bonczolni, következőleg a' haszon, mellyet abból a' gyógyászat merithete, elmaradt.

Nem kevesebbé voltak a' pogányok ezen előitéletektől elfogulva, mellyeknél fogva halott test érintése, gyilkolási vétséggel hasonlittaték. Babona hittel ragaszkodva meséikhez, hamar kaparták el halottaikat,

hogy édenbe érkezésökben ne hátráltassák, 's hol ezen kötelességöknek meg nem felelhettek, azt Cenotaphiumok 's expiátiok (engesztelések) által pótoltak. Talán a' halottak feltámadásának homályos sejtése adott okot a' tetemek elmetélésének megakadályozására. Romai törvényck hasonlag megtilták a' hullák megnyitását.

Mtnthogy a' régiek boncztani ismeretekben szükölködtek nem kevés volt a' tévedés, melly ezen tudomány nem tudásából szükségesleg származott, 's maga Hippocrates sem kerülheté el azokat. Ezen hiányok némi pótlására a' régi orvosok állatok testeit nyiták meg, mások ritka esetben, élő embereken intéztek bonczolásokat. Az elsőkhöz tartoztak ***Democritus***, ***Aristoteles*** 's többek; az utolsó osztályba pedig ***Erasistratus*** 's ***Herophilus***. ***Galenus*** orvos növendékeit Alexandriába küldé a' csontváz szemléletére 's bátoritá őket az ujdon fölásott sirokban a' csontok helyzetének vizsgálatára; különösen ajánlá a' majmokat tanulmányul venni, mivel ezek' 's az emberi test szerkezete között csekély különbséget lenni tanitott; de épen ezen okból sokszor igen nagy hibákba esett.

Az arabok, kik különben eléggé mivelték a' gyógyászotot hasonlóképen be voltak hálózva Koránjok tévedéseibe; még azok sem változtattak fenálló boncztani fogalmaikon, kik született vallásukat elhagyák. A' chinaiak is, azon dicsőség daczára

mellyet magoknak a' gyógyászatban legrégibb idők óta kivívtak, a' legnevetségesebb, 's leghamisabb nézeteket fejtették ki az emberi test szerkezetére nézve. Ugyan ezt látjuk minden más nemzeteknél, mellyeknek rabszolgai, babonaságra alapitott vallásuk holttestek megnyitását szigorúan eltiltá. — Egyedül a' keresztények, menten a' pogányok dőre babonái, 's a' zsidók törvényszabályaitól, nem irtóztak a' holttestek bonczolását intézni. Ők hű követői az evangeliomnak, mellynek tiszta fényétől felvilágosítva meggyőződtek: hogy a' tisztának minden tiszta; hogy tiszta szem, azaz tiszta gondolkodás minden testet tisztává teszen, 's az istennek egy teremtése, még a' ki megérinti is, nem lehet tisztátalan. Ezen meggyőződéstől vezettetve az isten láttatlan müveit a' láthatók által igyekeztek megismerni, 's a' holttestek megnyitásához fogtak azon erős hiedelemben, hogy semmi sem lehet czélokra alkalmasabb, mint azon sok gyöngéd 's bonyolúlt részek elválasztása 's vizsgálata, mellyekből lényünk összeszerkesztve van. Egyébiránt az emberi test megnyitása 's elválasztása soha sem zárja ki azon reményt, hogy ugyan azon isteni hatalom, melly a' testet egy intésre teremté, annak életet ada, egyszer'smind rajta egykoron a' megigért föltámadást beteljesítendi. Ezen elvektől vezettetve az egyház, nemcsak megengedhetőknek ismeré el, a' hullák bonczolását, hanem a' boncztant felette hasznos tudo-

mánynak is hirdeté. Nem sokára ezután egész keresztény Europában elterjedtek a' boncztani székek 's teremek, 's a' könyvtárak szinte rövid idő alatt megteltek hasznos fölfedezésekkel Hippocrates müveszetének tökélyitésére.

A' szülészet hasonlólag sokáig nem volt képes, a' pogányság követőinek babonás 's tévelygő nézeteitől elnyomatva önállóságra felvergődni, 's ennek gyakorlata kizárólag nők kezeiben volt, minthogy a' férfiaknak balul értett fegyelemnél fogva, a' szülészet megtiltatott. E' szerint a' férfiu minden tudománya mellett sem alkalmazhatá ennek elveit a' szülészi műtételeknél, míg a' nők kénytelenek voltak műtételeket végbevinni, mellyeknek elveit nem ismerték. Ennélfogva a' gyógyászat egyik legfontosabb ága, mindig gyermekségében maradt, áthathatlan homályba burkolva. Mégis ezen babona 's tudatlanság szőtte fátyolt is fellebbenté 's eltépte, a' tiszta tan átható fénye, 's az orvostan ezen ágát megmenté a' nyomástól, melly létrejöttét akadályozá. Ő tanitá, hogy az ember bemocskolása, csak a' szív rosz érzeményitől származik, 's hogy senki sem vet magára foltot, ha mással azt teszi, a' mit isten meg nem tiltott, 's a' mit felebarátjától kiván, hogy azt vele tegye. Sok gyermek szabadittatott meg, ezen felséges tanitás által a' haláltól, minthogy általa azon meggőződésre jutottak, hogy a'

szülészi mütételeknél, a' férfiak rendíttetlen bátorsága bíztos keze, 's életelmüsége, a' nőké elibe teendő.

Ezen módon sok sebészi műtét, részint ujra találtatott fel, részint a' már létező megjavittatott, 's csupán a' keresztény vallásnak köszönhetjük, hogy napjainkban minden keresztény állodalmakban (status) a' gyógyászatnak minden ágai leplezetlenül előadatnak, míg az ó korban olly nyelvbe volt burkolva, melly keresztény orvost igen kevéssé illet.

Miután azon kiszámíthatlan hasznokat, mellyeket a' gyógyászat a' vallásnak köszönhet, előadtam, átmegyek feladatom második részének megoldására, mellyben azon hasznos szolgálatokat emlitendem meg, mellyeket a' gyógytan tehet a' vallásnak, ha annak alapigazságait minden lehető alkalommal védelmezi.

MÁSODIK RÉSZ.

AZON HASZNOS SZOLGÁLATOKRÓL, MELLYEKET A' GYÓGYTAN TEHET A' VALLÁSNAK.

Senkinek sem sikerülhet jobban, senkinek sem adattak olly hatékony eszközök kezeibe az istentagadók lealázására, mint az orvosoknak. A' gyógytan összes tanulmányai, de különösen a' boncz, 's élettan elég kezességet nyujtanak az iránt, hogy az orvos istentagadóvá nem alacsonyulhat. Jóllehet ***Brown*** az ellenkezőt állitá, 's ***Platner*** a' müvészetet, de nem gyakorlóit menté föl az istentagadástól; ***Palme***, ***Lussauld***, ***Mathias***, 's mások részökről elég világosan bizonyíták be, miszerint a' boncz 's élettanban járatos orvosokat, ezen vád nem érheti. ***Galenus*** boncztani müveit, istent dicsérő éneknek nevezé, ***Harveus***, ***Vesalius***, ***Ruyschius***, ***Haller***, ***Sydenham***, ***Boerhave*** 'stb. az istentagadókat mindig kerülték, 's megvetették. ***Palme***, ***Demokrit*** 's ***Diagoras*** mellett, vallástalansága miatt nem hozhatott fel többet, mint három orvost; és soha sem létezett orvosi társulat vagy intézet, melly az istentagadást védelmezte volna. Hogy az orvos istentagadóvá képeztessék, nem kivántatik hozzá romlott szív, hanem az észszerű előtudományok, valamint a' boncz 's élettan' felületes ismerete is elég. Azért a' gondolkodó orvosnak mindig szeme előtt fog

lebegni *Verulami Baconak* azon helyes észrevétele: *„Bizonyos 's tapasztalat által igazolt dolog, hogy a' bölcseség könnyed 's felületes tanulása istentagadásra; annak mélyebb felfogása pedig vallásra* (istenhez) *vezet.“*

Ha az orvos a' természettan, 's vegykémletből a' testek külalakját 's belső alkatrészeiket tanulja ismerni; a' természet történeteiben azon csodálatos különbségeket, — mellyek a' mindenségben előfordulnak – leirva látja; ha a' kórtan 's kóriratokból (Nosographia) üdvös 's kártékony befolyások hatását 's alkalmazatát veszi észre, 's abból következtet; nem utasíthatja el magától azon vigasztaló gondolatot: miszerint istenlelki valóságát az által legszebben dicsőítí, hogy ő a' láthatlan látható teremtményiben magát olly változatosan 's olly jóltevőleg kinyilatkoztatja. Továbbá fürkésző orvos a' természettanok első tanulásánál magától jut azon a' legfőbb szellemet illető következmény 's alapnézetre: *Minden, a' mi itt létezik, folytonos változat alá van vetve, 's ez által saját esetleges voltát 's függését egy hatalmasabb szükséges lénytől, bebizonyítja. Minden hatás, melly más által föltételeztetik, az ép gondolkodásút egész egy független okra visszamenni kényteti. Azon dolgok rendét, mellyek értelmetlenek levén magok nem határozhatják magokat, egy felsőbb független bölcseségtől kell származtatni. Végre nincs törvény, tör-*

ényhozó nélkül, kinek mint illyennek, mély belátás 's tartós erővel kell felruházva lennie. Az orvos áthatva ezen önalkotta tantól, nem csak buzgó tanitványa leend a' természetnek, hanem alázatos tisztelője is teremtőjének. Ezen értelemben utasítanak a' keresztények szent évkönyvei is; *„amaz örök erőre 's istenségre, melly a' teremtés miveiben elismertetik; azért, hogy az embereknek semmi mentségök ne legyen.“* Még is milly gyakran látjuk e' szót *„természet“* a' gyógyászat tanitványitól fonákul használni. Meggondolatlanul mondják ők: ***Természet a' gondos anya életművezi (organica) rendezi, feltárja, visszatermi 's fentartja az erők öszhangzatát, a' hiányokat előre látja, elkésziti az eszközöket stb. stb.*** bölcselő orvost valóban nem illet illy kifejezések használata, főleg ha a' ***Natura Naturata***-ról beszél, melly úgy értelmeztetik mint ***dolgok vagy lények rendszere, melly saját czéljának elérésére törekszik.***

Valamint a' nyil repülése, melly czélját nem ismeri, ha azt mégis biztosan 's egyenesen megtalálja éles látásu lövészre hagy következtetni, ***épen olly szembetünőleg mutat a' dolgok folyama czélját elérésében valamire,*** mi a' helyettök lát, 's őket észszerű czélok valositására vezeti; 's eszelősnek mondathatnék az, ki ezen szó alatt természet a' minden-

ség csódáit csupán az anyagnak 's gépiségnek (mechanismus) tulajdonitaná.

Szent kötelessége az orvosnak a' vallás igazságait mindenütt védelmezni. Ha tehát jelenlétében a' természet részei 's tüneményei ***Demokrit*** vagy ***Epicur*** követőitől vakeset müveinek neveztetnének, adja nekik tudtul, hogy a' vakeset, ***mint elegendő ok nélküli munkásság*** semmi természetes hatásnak alapja nem lehet; 's hogy véletlenségében sem a' legjobb czélt választani, sem a' legalkalmasabb eszközöket használni, sem folytonosan határozott szándékkal nem működhetik, mint mind ezeket a' természetben látjuk. ***Aristoteles*** elég hibásan azt állitja, hogy minden véletlenül történő dolognak a' szerző munkássága nélkül kell történnie. De minthogy a' világrendszerben az eszközök működései 's rendeltetése a' czélérést megelőzik, a' véletlenség tehát illy roppant elérésére elegendőnek egyátalában nem tekinthető, 's igy a' valószinűség legkisebb látszatát is elveszti. Az értelmes orvos ennélfogva azon dolgokat, mellyeket szelleme fel fogni nem képes, nem fog a' vakesetnek tulajdonitani, 's őket az örök gondviselés hatalma 's befolyása alól kivonni. Illy nézetek 's elvektől vezéreltetve az orvos, nem csak saját vallási öntudatát őrzi meg, hanem képes lesz szenvedőket is vigasztalni, kétkedőket megnyugtatni, 's vétkeseket megjavitani, ha minden kinálkozó alkalommal betegeinek megfoghatóvá

teszi: hogy az isten bölcsesége 's szeretetében határtalan lény kinek szemei az egész egyetemiség felett őrködnek, kinek hatalma mindent fentart, kinek akarata mindent rendez: hogy ugyan azon erő az egész mindenséget semmiből teremté, a' teremtett világokat czélszerű egymással összeköttetésben fentartja; sőt hogy isten állandó gondoskodástól alkotott teremtményiért nem tartoztathatja magát, a' nélkül hogy meg ne szűnnék istennek lenni, 's hogy atyai gondoskodásában sem nem akadályoztathatik, sem boszús nem lehet. Illy gondolkozás 's cselekvésmód mellett az orvos láttatlan hirdetője leend a' vallásnak, jótékony terjesztője jámbor érzelmeknek, igazi isten 's emberbarát, ki a' szenvedő emberiség bizodalmát magának örökre biztositja, a' vallástalanságnak hatalmasan ellen dolgozik, 's a' tettetlen isteni félelem csendes áldásait mindenütt elterjeszti.

Illy jótékony azon befolyás, mellyet valódilag mivelt orvos tudományának alkalmazta által a' vallásos életre gyakorolhat!

A' vegytan 's élettan, mint az orvosi tudomány főágainak előhaladása igen hasznos szolgálatot tettek a' vallásnak az által, hogy a' materialisták ellen megdönthetetlen bizonyito okokat nyujtottak. Midőn a' vegytan még bölcsőjében volt, az abbeli ismeretek alárendelttek 's ezen előitélettel összebonyolitva valának, kevésbbé lehetett azt értelmetlennek nevezni, ki für-

készeti közt anyag tulajdonságai alatt, (melyeket olly kevessé ismertek) még azon *gondolatot* is felfödözhetni gondolta: mert bármikép ellenkezőnek látszék 's a' testrészek elterjedése az öntudat egységével, 's ennek áthatatlansága 's restsége az értelmi működéseknek épen úgy ellen mondott; mégis kevésbbé szigorú gáncsot érdemelt az, ki csekély vegytani ismeretei mellett 's aggodalmas ragaszkodásánál fogva az érzéki világhoz, a' szellemi benső élet tüneményeit is, egyedül az anyagi állományból következteté. De a' vegytan mostani világánál, hol az anyagban semmiegyéb nem vétetik észre, mint annak részei részeken; kölcsönös hatásaikban a' mozgás némelly törvényei; hol a' gondolat teljeséggel osztatlannak 's egész ellenkező törvények szerint működőnek ismerteték el; most nincsenek okok, mellyekre a' lélek szellemiségének kétségét támasztani lehetne.

Jóllehet a' vegytan legszerencsésb kémleteket nyujt a' szilárd 's folyó részek felett, mellyekből az emberi test összeszerkesztve van, még sem fogja állithatni, hogy az állati rostok valamellyik eleme olly tulajdonsággal bir, mellyben a' gondolattal valami közöset megkülönböztetni lehetne. Minthogy tehát a' legujabb kisérletek az emberi gépezet alkotásában semmit sem mutathatnak elő, mi eszmék felfogasával dicsekedhetnék, 's két eszmét itéletre, 's két itéletet értelmes következtetés 's hasonlitás által elvonna — hala-

dék nélkül mondhatjuk tehát, — mit már ***Cicero*** is nyilvánitott, hogy tudniillik: „*az emberi lélek semmi összeállitott valami, hogy nem eredménye a' részeknek, sem többféle állományok által alakitott lény.*“ —

Némellyek azon képzelete, hogy a' részek öszhangzó alkatából ered a' gondolat a' vegytan legujabb tapasztalati által eléggé megczáfoltatott. Mert az öszszállitott elemekben sem vehetünk észre olly tulajdonokat, mellyekkel eredetileg nem birtak, vagy mellyek létesitésére alkalmatlanok voltak. Ha tehát két állományból vegyités által harmadikat látunk képződni; a' két első ***elegendő oka*** az előhozott harmadiknak 's minden tulajdonságainak, mellyek a' tapadás körét túl nem haladhatják. És igy ha az anyagiak testünk elemi részeiben, a' gondolkodás semmi nyomait nem találják, 's nemis tehetik azt a' test tulajdonságai 's bélyegző jelei közé: ennélfogva nem merhetik a' gondolkozást is, ugrás által az anyagi alkatból teremteni, a' nélkül hogy tudnák ki a' teremtő!

Ha ***Lucretius*** 's másokkal a' gondolkozó erőt egy ***felette finom 's munkás folyóságnak*** akarnók tulajdonitani, akkor a' villanygalvanismus, vagy egyátalában valami megmérhetlen anyaghoz kellene folyamodnunk. De minthogy vegytani törvények szerint minden folyadéknak hogy tömörré legyen, vagy magában, vagy más állományokban, hévsége egy részét elvesz-

tenie, 's igy természetét is változtatnia kell: azon felette finom 's munkás folyadék is — mellyben a' gondolkozó tehetségnek lakoznia kellene — nem lehetne tömörré valami hatány nélkül, melly hévanyagát elvenné, sem ujra nem alakulhatna, egy más hatány nélkül, melly őt arra segitené, a' szellem tehát képtelen volna az emberi test merő részeit szabályosan 's függetlenül kormányozni; sőt ellenkezőleg neki azokból kellene kifejlődnie, 's általok vezettetnie. Azonban épen az ellenkezőt látjuk: a' szellem majd magára figyelmez a' nélkül hogy természetét változtatná, majd másnemű tárgyakra; különféle módon határozza magát a' gondolkozásra, mig ugyan azon pillanatban a' legkülönnemübb dolgokat felfogja; ő kénye szerint uralkodik a' test merő részei felett mind azon mozgásoknál, mellyeket önkényeseknek nevezünk. Igen is, egy olly finom 's munkás folyadék könnyen behatna a' test merő részeibe 's azokat 's magát megváltoztatnia, megemésztenie, 's ismét el kellene tünnie, hogy másnak adjon helyet, melly hozzá hasonló lévén, lassankint fejlik ki. Hanem ez, a' ***gondoló énnek*** még a' legszilárdabb öntudatát is megsemmitené, melly az egész életben mindig egy 's ugyanazon, 's az anyagi változásoknak mellyeket a' gépezeti iskolát követői megszámitottak, folytonosan alávetve nem lehet.

Az ujabb vegytan, minden, istentől a' lényeknek kölcsönözött erőket, két elvre vezet vissza, tudniillik a'

vonzódási 's kiterjedésire. Mellyiknek tulajdonitunk már most a' kettő közöl gondolkodási erőt? A' vonzodásnak: akkor semmit sem nyerünk, mint a' részek egyesülését; a' kiterjedésnek: akkor állandó kiterjedést találunk, vagy pedig a' kettő egyesültének, akkor az erők összeütközése lesz jelen, melly különben sem állhat meg. Ezen erők csupán ***helyváltozható*** hatásokat fognak szülni; de semmi esetre sem ollyasmit, mi felfogni, emlékezni, hasonlitani 's a' fogalmakat mással közleni képes volna.

A' természettanárok megegyezése szerint a' mozgás törvényinek semmi hasonlatossága nincs a' gondolkozó tehetséggel. Mert a' mozgás nem egyébb helyváltoztatásnál, mi által csupán a' test viszonya változik; de a' gondolat, öntudat, az értelem munkálkodása, mi által magának valami dolgot képel. A' test restsége miatt, a' mozgás mindig valami befolyás által eszközöltetik, 's ennek aránylagosnak, neki egészen megfelelőnek kell lennie, 's azon irányban maradnia, mig valami külső erőt megzavart, 's mindig kül czél felé törekednie. De értelmünk magától képez gondolatokat, egy 's ugyanazon felfogás által majd igy majd amugy ingereltetik, tetszése szerint változtatja visszaemlékezéseit, egy gondolatról ellenkezőre ugrik, a' nélkül hogy az elöbbit eltávolitaná. A' test továbbá egy pillanatban sem két külömböző mozdulatot nem tehet, sem harmadikat nem toldhat hozzájok, melly a' két

elsőt egészen nem változtatná, sem tökéletesen meg nem tarthatja, föl nem veheti 's el nem rejtheti azokat. De az itélő tehetség ezt megteheti; mellyhez a' tárgy gondolata 's annak tulajdonságai mellett, még a' viszonyé is hozzájárúl, melly a' két elsőt benfoglalja, a' nélkül hogy rajtok változást tenne. Ha már most a' gondolat nem lenne egyéb mozgásnál, lelkünk ugyan azon időben több, különböző érzékek által beható tárgyat gondolkodva nem vizsgálhatna.

Az élettanárnak végetlen fáradságába kerül az emberi test működéseinek magyarázata, 's áthathatlan homályosságra bukkan, hol a' legközönségesebbeket akarja nyomozni. Más részt az öntudat elválhatlan a' gondolkozó lénytől, 's pedig annyira, hogy éreznie kell, mi történik benne, 's megismernie, mennyit hat.

Mindezeket éretten megfontolva azon eredményre jutünk: hogy az élet 's vegytanban járatos orvos soha sem fog materialismusra hajlani. Mert az élettanból ismeri az emberi testet ép állapotában; a' vegytan szükséges utasításokat ad neki az életmüség egyes alkatrészeinek vizsgálatára. Ha tehát ezen orvosban az anyag gondolkoznék: ugyanaz egy időben nem szemlélhetné mik voltak 's mik lennének a' testek, ellenkező állapotban mint jelenleg; nem volna ő (az anyag) képes az élet rendszere fölé emelkedni 's azt megitélni. Mi bensőleg meg vagyunk győződve, hogy midőn az élettanban az értelmi elvről beszélünk, *énünk* isme-

retéből szólunk, és ha pillanatunkat azon dolgoktól mellyek ugyanazon elvtől függenek, elforditjuk, minden más úgy tünik fel nekünk mint *nem-én;* de a' vegytanból tudjuk, hogy minden az éntől lényegesen különbözik, következőleg avval *egy* nem lehet. Ennélfogva minden orvos, ki azon tudományokban otthonos, buzgó ellene leend az anyagiságnak, 's igy ellensége azoknak, kik a' szellem magasabb, vallásos életét e' földön el nem ismerik; 's annál inkább az leend, minél bizonyosabban előképzeli magát a' lélek, ha magát tökéletesíti, 's ellentételét minden anyagi lénynyel szemközt bizonyosabban kimondja.

Valóban nem csekély szolgálatot tesz a' vallásnak, ki a' lélek halhatlanságát képes bebizonyítani. De valljon ki adhat erre nézve több 's erősebb okot, mint az orvos? Ha voltak is a' gyógyászok között ollyanok, kik nem hogy a' lélek halhatlanságáról meggyőződtek volna, hanem még tagadni merték, — azt logikai 's metaphysicai ismereteik csonkaságának, vagy épen egész hiányának kell tulajdonítani. Voltak ugyan minden időben 's jelenleg is vannak egyedek, kik a' logika 's metaphysica tanulását a' gyógyászat 's természet vizsgálatra nézve feleslegesnek tartják. De minthogy a' logika, a' gondolkozás köz szabályait tanítja, 's a' tudományokbani tökélyedésre átalában szükséges, mindazok, kik helyesen gondolkodni nem képesek, az empiria nyomorú körén túl emelkedni nem foghatnak. A'

metaphysica őket a' minden tudás első alapjaira, 's a' szellem tulajdonságai 's viszonyaira megtanitaná, és pedig annyira, hogy ez által alkalmasbak lennének a' gyógyászat megtanulására, melly azon igazságoktól lényegesen függ. Orvosok, kiknek ezen fontos ismeretekről fogalmuk sincs, közönségesen legmerészebbek; ők elég bátrak a' lélek halhatlanságát tagadni, mig azon psychologiai megmutatás, mellyet *Leibnitz* joggal nevezett *bevégzettnek*, előttök ismeretlen. És igy valósul *Plátó* nagy mondata: „*hogy mindazon ismeretek*,“ mellyekkel azon orvosok birnak, „*minthogy a' legjobbnak ismeretét, vagy is, az ember végczélját nem ismerik, haszontalanok, 's az emberi társaságra nézve veszélyeseknek kell lenniök.*“

A' müvészetében tapasztalt orvos nem kételkedhetik azon, hogy a' természetben halál nem történhetik, mint csupán romlás által; mert az egész mindenségben semmi sem hal meg, a' nélkül hogy részei fel ne oszolnának. Innét a' természetbuvár csak azon lények halálát féltheti, mellyekben physikai részeket vesz észre, 's így feloszolhatókat. De mikor vett valaki észre a' lélek szellemi lényében hajlamot, vagy képességet a' romlásra? mellyek azon physikai részei, mellyekkel ez megtörténhetnék? Eszelősnek lehetne azt mondani, ki állitani akarná, hogy a' lélek halálnak van alávetve, mellyről neki fogalma nincs, melly az ő eszméinek átalában ellenmond.

Mit fog a' természetbuvár, a' ki tudja hogy semmi nem *enyészik* el, ezen ellenvetésre: ***a' lélek romlás által hal meg, semmibe, miből eredett, térvén vissza,*** felelni? A' természettanból megmutatja, hogy a' természetben semmi sem vész el; mert a' mindenség erői nem igyekeznek megsemmitésre, hanem igen is elválasztás, egyesités, alakitás 's isméti alakitásra; röviden egyik állomány romlásából másik származtatására. Hogy tarthatná tehát magát az emberi lélek minden lények legszerencsétlenebbikének? Ő valóban legszebb müve a' mindenhatónak testetlen lénye által úgy, miként nyilatkozatai, müködései által, mellyeket a' lélekbuvárok tapasztalatból eléggé ismernek. Azonfelül ki semmitené meg? Talán maga magát? de hiszen akkor ok, 's okozat lenne egyszer'smind; az az ugyan azon időben lenne is, nem is, mi ellenmondás. Vagy más lénytől támadtatnék meg rombolólag? hanem ehhez korlátlan, teremtőihez hason erő kivántatnék; korlátozott állományoknál mindkettő lehetetlen. Ezen mű megsemmitését tehát magának a' teremtőnek kell fenhagyni. De jóllehet ez föltétlen mindenhatóságát nem múlja felül, még sem felel meg az ő tulajdonságinak, 's igy soha sem történendik meg, minthogy a' mindenhatónak természete feletti józan gondolkozás tanit bennünket: miszerint az isten mit sem tehet, mi tökélyeivel ellenkezik. Avvagy a' mindenszerető szellem hasonképét, mellyet olly dicső tulajdonokkal ékesitett föl meg

akarná semmiteni, nem volna ez kegyetlenség? És valljon ki láthatja jobban át ezen kegyetlenséget, mint az orvos? Hiszen ő látja, mint tán senki más azon forró kivánatot, mellyel az emberek éltüket ohajtják; ő őrzi az életet, ***mint a' földi javak legfőbbikét***, ő küzd müvészetének minden erejével ***a' halál***, ***mint legnagyobb rosz ellen;*** ő saját szemeivel látja, mint vetik alá magokat az emberek legborzasztóbb kinoknak életök fentartása végett. Hogyan gondolhatná hát, hogy a' végetlen jóság, ha ideigleni életünket elveszi, egyszersmind létünket be akarná végezni? Nem jobban látja-e az orvos, mint minden más, azon ***tenger roszat***, mellyen az emberiség, daczára minden jólét utáni igyekezetének, tévedez; 's a' tudatlanság 's tévelygések sötét éjét, mellybe minden törekvése mellett az igazság megismerése után, burkolva van? Soha sem foghatja tehát az orvos hinni, hogy isten, ki szivünkbe ezen örök ohajtást önté: ***non falli, non pati, non mori***, olly kegyetlen lehetne, miszerint annak teljesedését végbe nem vinné.

Vannak fedhetlen erkölcsű, erényes életű emberek, kik inkább türnék el a' halált, mintsem valami vétket elkövetnének. Ellenben nem kevesen vannak, kik élvezetben keresik boldogságukat, és semmi eszközt, bár milly elvetemedett legyen is, nem mellőznek, melly ebbeli czéljok elérésére alkalmatos. Hogy fogjuk ezen tényeket az isten igazsága, 's szentségével megegyez-

tetni, ha más életet nem remélhetünk? Ha ő szerzője amaz örök törvénynek, mellyet szivünkben érzünk, 's melly csak általa csepegtethetett: ugy a' jutalom 's büntetés szentesítését hozzá kelle tennie, különben annak megszegésére inditott volna bennünket, *'s az erény bün, a' bün pedig erény lenne.*

A' tapasztalás tanitja, hogy, miként *Plató* állitá, igen kevés, vagy épen egy ember sincs, ki aggkorában is vallástalanságban maradott volna; mi még hozzá tehetjük, miszerint az úgynevezett *erős lelkek*, mihelyt valamelly élet időszakban közel haláltól rettegtek, megváltoztaták beszédüket; s' bár mint visszatetszik is romlott szívüknek a' halhatlanság dogmája, utolsó napjaikban még is a' legnagyobb alázattal megtérnek az igazsághoz, mellyet szerencsés napjaikban konokul megtagadtak. Illy alkalmaknál elég világosan látja az orvos, mennyire vezettetik az itélet a' halál gondolatától; tapasztalja, hogy minden hitetlennél hibázik az állandóság, 's az, ki előbb istent tagada, utósó óráiban szégyennel mond le gondolatáról.

E' szerint a' szabad gondolkozasuak vállomásai megegyeznek minden nemzetek érzéseivel, mellyek minden időben 's minden vallásban bizonyosnak tartották a' jövendő élet lételét. Az orvosok tehát, kiknek Baco javasolja, hogy a' halált lehetőleg szeliddé tegyék, annak megjelentésénél igyekezzenek a' haldoklót az örök üdvösségre emlékeztetni, annak eléré-

sére az eszközöket nekik előadni 's közre munkálni azon jó elérése iránt, mellyet őszinte megbánás 's a' határtalan isteni kegyelembeni bizodalom által nyerhetnek el a' haldoklók. Igy fogják magokat a' beteg emberiség 's a' vallás körül érdemesekké tenni, 's a' nép között azon *jó névre* jutni, melly többet ér, *mint a' föld minden gazdagságai.* Nehogy az orvos álszégyen által ama nemes érzelmek becsepegtetéséről viszsza ne tartassék, mindig szeme előtt lebegjen *Seneca* következő mondata: *„Dies iste, quem tamquam extremum reformidas aeterni natalis est; depone onus. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis operatus es. Veniet, qui te revelet dies, et ex contubernio foedi, atque olidi educat. Aliquando naturae arcana tibi retegentur: discutietur illa caligo, et lux undique clara percutiet.“*

A' vegy 's élettanárok meggyőződvén a' lélek szellemiségéről nem találhatták nehéznek egyszersmind lényének szabad akaratát elismerni; mert minthogy tudják hogy természete a' testével ellenkezik, sem szenvedőlegesnek sem restnek nem tarthatják, 's még kevesebbé hihetik, hogy gépi törvények alá van vetve. Továbbá, mivel értelmes, (mert ez tulajdonképen jelleme szellemiségnek) abból az következik, hogy müködéseiben az értelem fényétől határoztatik, 's mi ez különféle nézetek szerint a' dolgokat jóknak vagy roszszaknak képzelheti, következik, hogy cselekvésre sem-

mi természetes szükségesség által nem kénytelenittetik; ennélfogva igen helyes a' szabadságot értelemre alapitani. Épen úgy nem lehetne a' lelket halhatlannak nevezni, sem a' jövő életben jutalom vagy büntetésre érdemesnek, ha itt nem szabad akarata szerint cselekedett volna, 's magát az által érdemessé vagy nem azzá tette volna. 'S ezen igazság, még is már régi időkben a' bölcsek fatalismusa, ujabb időben pedig ***Hobbes***, ***Colins***, ***Spinosa*** 'stb. által támadtatott meg. De épen evvel mutatták meg ezen igazságot a' legfényesebben, minthogy bebizonyították, mennyire mehet az ember szabad gondolkodásában, midőn sem a' legnagyobb bölcsek közös megegyezését, sem saját legbensőbb érzelmeit követni nem akarja.

Már csak az orvosnak szükséges emberismeret is elég őt ezen igazság iránt meggyőzni. Mert minthogy a' szabad akarat fogalma, a' ***választási tehetségre*** vagy is ***két dolog közöl egynek elvételére, másnak ott hagyására*** vezethető, 's az orvosnak különös alkalma van az emberben ezt tapasztalni, tehát az emberiség ezen kérdéses ügyében mindinkább jobban meggyőződhetik. Az élet 's kórtan, mellyek őt magába pillantani tanitják, az ép 's beteg állapot megismerése végett, ***Fenelonhoz*** hason gondolkozásmódot csepegtetnek belé, a'ki mondta: „***Én szabad vagyok, 's abban nem kétkedhetem. Benső 's rendithetlen meggyőződésem, hogy én akarhatok is,***

nem is; sőt nem csak akarás 's nem akarás, hanem a' tárgyak különféleségéből eredő különféle akarat között is választhatok. Érzem hogy itéletem kezeiben vagyok." „*Azt mondani, hogy a' szabadság valami képzelt dolog, annyit tesz, mint a' természet szavát, 's érzetét elfojtani, annyit tesz, mint elhazudni 's megtagadni azt, miről mindenki belsejében meg van győződve; annyit tesz, mint elhitetni akarni az emberrel, hogy két határozat, vagy szándék között ne válaszhasson, mellyekről minden alkalommal jó hitben gondolkozik.*

Ha a' ***benső érzelemből*** vett bizonyságok az ész kétsegeit kepesek eloszlatni, 's ha a' ***külérzékek*** tanusága értelmünket olly hatalmasan támogatja, akkor az orvosi tapasztalat még többet nyom az akarat szabadsága mellett. Midőn ezek betegeiktől bajaik okát kérdezik, ezeket gyakran valamelly szenvedélyök kielégitésébeni mértéketlenségből eredőknek találják, mi szabad akaratjoktól függött; más esetekben pedig vannak körülmények 's állapotok, hol szabad akaratuk semmi részt nem vőn. Első esetben szomorú helyzetöket bizzák az orvosra, midőn lélek mardosásaik, megbánások, vagy szégyenüket nyilvánitják neki. A' másik esetben tartozkodás, 's önvád nélkül beszélnek. Ők tehát belső meggyőződésüket mutatják meg, azon általános ellentétről, melly mindkét esetben előjön.

Épen igy emeli föl az orvos szózatát amaz 's nem ezen esetben, 's müvészetének tekintélyével gáncsolja 's inti azt, mi szabad annak ki magát önurának ismeri, ki képes jót cselekedni, vagy a' törvényt áthágni, 's szerencsétlenségének maga lehet oka; mi nem kell még a' szabad akarat bebizonyitására?

Ha a' müvészet elvei nem elegendők a' fenforgó baj természetének kipuhatolására 's a' gyógymód kellő elintézésére azt vesszük észre, hogy az orvos zavarba jő: elmellőzi most eldöntő itéletét, 's mindenféle kisérletekhez folyamodik. Ha már illy esetekben a' sors hatalma döntene, akkor az, mint eleve határozó, meggyőzhetlen maradna. Szükséges dolgokban, mellyek már eldöntvék, nem jöhet az ember zavarodásba, 's nem kell tanácskozást keresnie, mert, minthogy már el vannak döntve semmi sem változtathat rajtok. Az orvosnak kövesse bár saját vagy mások nézeteit, illy esetben a' beteget állapotáról értesitenie kell, egyszersmind szereket rendelnie, 's étrendet megszabnia. Vizsgáljuk már most az orvos rendszabályait, 's látni fogjuk, hogy azok a' czél ismeretét, a' szerek meggondolását, 's mindenek közöl a' legalkalmasb választását föltételezik. Továbbá föl kell tenni az orvosról, hogy meggyőződve legyen, miszerint mind azok, kiknek gyógyszereket rendel, saját cselekedetiken uralkodni birnak; hogy tehát neki engedelmeskedhetnek, vagy nem. E' szerint az orvos eléggé ismerheti az emberek

önuralkodását, 's átláthatja mennyire tévedett ***Spinosa***, midőn azt álllitá: hogy ***„az ember követelt szabadsága semmi más, mint egyszerü öntudata saját tetteinek"***

Legerősebb bizonyság a' lélek szabadsága mellett minden esetre az, mellyet az élettanárok az akaratnak a' test müködései feletti uralkodásából következtetnek. Mert ezeknek, az életmüvek gépies elhelyeztetése, az öszhangzó 's háboritlan gyakorlat, 's végre a' munkálatok mindennapi ismétlése által ellenállhatlan hatalmat kellene nyerniök, ha a' lélek szabad akarattal nem birna. Az orvosnak illy módon számtalan alkalma van az akarat uralkodását a' testi működések felett tapasztalni, 's e' szerint a' legbiztosabb meggyőződésre jut lelki szabadságunkról. Ugyan ezen indokok által szokták a' betegek megrögzött szokásaikat elhagyni, elnyomni, vagy megváltoztatni, mihelyt azokat az egészségre nézve károsaknak tapasztalják. Hogy fog tehát jó orvos àz elhatározó ***szabad akarat*** hatalmán kételkedni? Ki nem tudja, milly nehéz a' szokásokat meggyőzni, főleg ha a' mérsékménytől is támogattatnak? 'S az ember mégis elnyomja őket, mihelyt szilárdan akarja; biztos tanusága felsőségének a' gépezeti erők felett, 's függetlenségének az erősen ható okoktól.

Ha a' bölcselő gyógyit, az orvos pedig bölcsel, észrevehetni, hogy senkinek sincsenek egyenlő 's ál-

landó kivánatai; mert az emberi nemnek, sőt magány egyednek végetlen vágyai vannak, mellyek legnagyobb része az élet szerencse 's javára vonatkozik. Tapasztalhatjuk, hogy nincs halandó, ki boldogságra a' legforróbb ohajtásokat ne táplálná kebelében, egyes tárgyakat szeret vagy megvet, a' mint azok ohajtott boldogságához őt közelítik, vagy eltávolitják.

Végre észrevesszük, hogy az akarat az ész vizsgálata 's itéletével él, 's valamint az itélet, melly az embernek saját boldogságát előtünteti, szükséges és változhatlan, 's egyre határozott itélet; épen olly határozatlan azon itélet, melly egyes javakat vesz tekintetbe, meddig azt az ész minden oldalról 's tehetsége szerint világosan a' belső 's külső körülményeket meg nem vizsgálta; illy módon teljes részrehajlatlansággal szemlélődik, tanácsol, hasonlít az ész, 's végre az itéletet bizonyos *felsőséggel* mint gyakorlatit terjeszti elő az akaratnak; az akarat követi azt, vagy nem követi; 's itt látjuk ***akaratunk vélményinek*** menetét, bár milly pillanatnyinak 's észrevehetlennek lássék is az. Itt homálytalan fényben ragyog akarati szabadságunk, mert nem látunk semmi külerőt, semmi gépi mozgalmat melly bennünket kényszerítene; látjuk, hogy akaratunk elve az állatok kényétől különbözik; látjuk a' nagy különbséget a' között mire kénytetünk, 's mit csupa önakaratilag kivánunk. Ezért a' pogány bölcselők sem hitték, miszerint szellemünk sorskénynek volna alávetve.

Századunk legkitünőbb jeleme, melly valóban mutatja, mennyire terjedhet az önkény függetlensége, az: hogy a' szabadgondolkozásuak némellyike föllép, meg nem engedve még az önkényt sem, mig a' gondolkozási, lélekismereti, sajtó, 's más szabadságokról egész az unalomig szónokol. 'S mig az orvosok saját müvészetök szabadságát igénylik, 's elvek, határok, jog 's kötelességeket meghatározni akarnak, a' legnagyobb bámulatra nem kevés találkozik közöttük, ki még a' szabad akarati tehetséget is meg akarja tagadni. De hogy lehet külön szabadságot megengedni 's gondolni, a' közös szabadság alapfogalma nélkül?! Ha emberből a' szabad akaratot kizárjuk, semmi sem lesz egyéb gépnél, melly természeti törvényeknek hódol, 's egyéb rugója nincs az ösztönnél. Azonban illy rendszer megbuktatna minden törvényhozást, minden kormányt, társaságot, 's erkölcsiséget; a' gyógyászat maga is semmivé lenne, mivel nem roszalhatná azok tetteit, kik bajaikat a' természetre hagyván, a' müvészet segélyeért nem folyamodnak.

Valamint egy részről — mint ezt eleinte megmutattuk — a' lélek tehetsége vallás által ébresztetett 's tétetett alkalmassá a' gyógyászat tanulására, úgy más részt a' gyógyászat tanulása kényteti az észt a' kinyilatkoztatott vallás védelmére. Csak a' szív posványos romlottságából keletkező köd homályosíthatá el ezen tétel világosságát az emberi lélekben; 's a' keresztény-

ség nem kis dicsőségére válik olly ellenségtől sikeretlen megtámadtatni, kik érdekükben látták megtagadni azon vallást, melly vétkeiknek ellene szegűl, 's melly csak szabályaival összeütköző gondolatot sem enged meg, melly követőitől az élet megtagadását, önfeláldozást kiván. Ennélfogva tévedés nélkül állíthatjuk: hogy a' hitetlen legkitünőbb jellemvonása a' gonoszság, *és hogy még senki sem szenvedett vallasban hajótörést, a' nélkül hogy előbb öntudata igényeit meg ne vetette volna.* Ha tehát az orvosok az őket annyira illető igazságossággal birnak, lehetlen az evangeliom ellenségeinek lenniök. Más részről ki ismerheti jobban a' vallástalanság káros következményeit, mint épen ők, kik hitetlen emberek elzuzottságának megvizsgálására hivatnak, 's megbánások 's visszavonások szemtanui? Nem látják talán milly befolyással van a' keresztény szeretet a' népek jó rendje, a' családok nyugalma, minden egyed boldogságára? Ők soha sem tarthatják azt hamisnak mi annyira hasznos; minthogy a' tévedés olly tartós 's olly átalános oka a' jónak; és — ha ezen világos észrevételekből kellő hasznot huznak — magokat a' kinyilatkoztatott igazságok egész terjedelméhez alkalmazandják.

Egy orvos se követeljen vallási tárgyakban szabad gondolkozást, 's hibás *Gregory*-nak azon véleménye: *„miszerint az orvosok, kik meg szoktak bármilly tárgy felett különös szabadsággal gondolkozni, ma-*

gokat valamelly felekezet, vagy rendszerhez ne alkalmazhatnák. Megfoghatlan lenne, mért kellene épen az orvosnak ezen balul értett *szabad gondolkozást* a' hittanban kivánnia? holott ő tudja leginkább, hogy egy szakban sem, még kevésbé az orvosiban, lehet értelmes rendszert alapítani a' nélkül, hogy az előtt azt rendszabályos tanulmányául nem választotta volna, mi a' léleknek tökéletes tudalmat szerez, 's őt mások véleményinek megbirálására, 's azok helyébe saját nézeteinek felállitására jogosítja. Hogy kivánhatja tehát az orvos a' vallástanbani szabadgondolkozást, a' nélkül hogy azt tanulta volna, melly a' legkiterjedtebb, legmegvitatottabb, 's legbonyolultabb, mellynek legegyszerűbb tanitmányai évek fáradságát kivánják, hogy megalapitathassanak. Nem sokára boszuságára válnék új rendszerek 's elméletek képezése neki, ki olly művészet avatottja, *melly végetlen 's bizonytalan gyanitásokkal teljes,* (mint Plato mondja) a' szellemet sok kétségben hagyja, 's tekervényes tömkelege miatt nem nagy becsben áll azok előtt, kik a' tndományban bizonyosság 's alaposságot keresnek. Ezen szemlélődésekből azt következtethetné, hogy ha a' vallás az emberek gondolkozására hagyatnék, még akkor is, ha az örök üdvösségre szükséges fogalmak a' gondolkozó szellem fénye által mindnyájoktól elismertetnének, az mégis bizonytalanságban maradna, 's ismerete csak kevésnek birtokába jutna.

Ha az orvos méltán kiván betegétől hitet 's engedelmességet, (jóllehet ezek gyakran sem bajaik okát sem természetét 's gyógyszereit meg nem ismerik); az isten bizonyosan még nagyobb joggal kivánja tőlünk ***a' kinyilatkoztatott*** titkokban, az az olly igazságokbani hitet, mellyek az észnek ellen nem mondanak, hanem csak felette vannak. Ki tudja jobban mint a' gyógyász eszünk korlátozott voltát, midőn a' természetben maga is számtalan titokra talál. Az élettanban a' lételve (principium vitae), az állati gépezet sok működései, főleg pedig a' nemzés sürű homályba burkolvák. Észreveszszük ugyan a' gyógyszerek hatását, de megmagyarázni nem birjuk. Átalában a' gyógyászatban csak az mondhatja hogy legtöbbet tanult, ki az emberi tudatlanságot legjobban elismeri. Ha már valaki, ki ezen tudományokba beavattaték, csak közönséges dolgokban is korlátozottnak 's érzékeit alávetetteknek látja; ha ezer akadályra bukkan, és pedig olly számos jeles könyvek mellett, 's annyi századok törekvései után; valljon fogja-e merni mondani, hogy mindent, mi a' végetlen, minden teremtmény felett álló lényt illeti, eszével megitélhet, 's egy az isten által kinyilatkoztatott tanitmányt foghat-e hamisnak állítani csupán azért, mivel azt fel nem fogja? Ha az ember istenben semmi titkot nem találna, úgy ő lenne istenének istene, 's a' kinyilatkoztatás igaztalan, 's istenhez méltatlan leendene. Teljes joggal mondá tehát ***Platner***, *hogy a' jól*

tanúlt 's értett gyógyászat a' szellemet a' kereszténység megismerése 's felfogására képesíti.

Cuvier 's több mások, megszokva az embert állatokkali összehasonlításban tekinteni, 's az élet tüneményeit ez úton magyarázni, azon hiedelemben vannak: hogy ezen hasonlatosságból eredt bajaink serege, 's ők nem könnyen hitethetnék el magokkal, miszérint az ember öröklött bün által sülyedett volna le, olly tökéletes, 's az állotokéval össze nem hasonlítható állapotából. De nem csak a' szentirás, hanem a' pogány bölcselők közől **Pláto** és **Cicero** is az ellenkezőt állíták. Valóban nem emberfeletti ész kivántatik annak belátására: hogy ha az ember bünt nem hordana magában, miért lenne magának még szellemi tehetségeinek kifejlése előtt is a' legnagyobb titok; mert ő magát bün nélkül nyomorúltnak érzené, ***mi igazságos isten uralkodása alatt teljes lehetetlenség.*** Minél inkább kiván az ember nem tévedni, nem szenvedni, 's még nem halni, annál inkább esik áldozataul tévedéseknek, szenvedéseinek, 's a' halálnak. ***Ő tagjaiban érez egy törvényt, melly az értelemtörvényével viv, 's a' bün törvényét tolja rá; érzi, hogy testében nem azon jó történik, mit a' gondolkozó, isteniek után küzdő szellem akar, hanem a' rosz, mi neki visszatetszik;*** igen maga ezen szellem sokszor elcsábítatja magát szenvedélyitől, 's általok elbüvöltetik. Egy örök, előre látó 's igazságos isten nem teremtheté az embert illy

bomlottnak, csupán 's egyedül a' vétek homályosithatá el a' mindenható müvének eredeti tökéletességét. Ha már most az emberi szenvedélyek 's bajok története az orvos mindennapi tapasztalásának szolgál tárgyúl; vall-jon ki lehet ezen tétel igazságától jobban áthatva mint ő, 's emlékezhetik arra könnyebben?

Az orvos elvei által nagyon előmozdithatja az erkölcsiséget; mert irva van: ***gondoskodjunk felebarátunkért***, 's ezen testvéri intés természetjognál fogva is parancsoltatik; az intés pedig első kötelessége az orvosnak, mivel ő azt könnyebben teljesitheti, 's jutalmazó gyümölcsét biztosabban várhatja. Mert ki juthat könnyebben valamelly család körébe mint az orvos, ki fedezheti fel biztosabban egyes személyek hibáit 's azok javitási módját mint az orvos?? Azonfelül őt megelőzőleg fogadják, tanusággal hallgattják, 's betegségben tisztelettel követik utasitásait; ennélfogva keresztény szavai illy kedvező körülmények között gyakran nagyobb 's élénkebb benyomást tesznek, 's nagyobb hasznot szereznek, mint ha paptól jönének, mert ez jótékony intéseivel néha csak akkor lép föl, midőn azok a' javulásra már késő érkeznek, 's e' szerint sokszor csak igen csekély befolyással bir. Az orvos ellenben elmondhatja, hogy ***élet 's halál nyelvének hatalmában fekszik***; mert ő a' betegek elbeszélésénél a' roszat helybehagyhatná, sőt eszközöket adhatna kezébe a' kinyilatkoztatott igazságok kigúnyolására, 's

az anyagiság meggyökeresedésére. Milly szörnyű kárt okozna ő e' módon a' gyengébb kedélyében? Ellenben milly hasznot tesz, ha a' phisicai bomlásokat szenvedélyekből eredőknek állitja, 's a' vétek eredményeit kifejti, egyszersmind pedig ezek elkerülésére módokat ajánl; ha a' vallás szabályira emlékeztet jó alkalommal, 's főleg az alabszabályokra, mellyeket a' gyógyászat elvei által bebizonyultaknak láttuk! Ha az orvos beteghez hivatik, ***olly bölcs tanácsot adhat neki, melly tartós élet forrása lehet.*** Mibe kerül neki béke tanácsot nyujtani annak, ki ellenséges kéztől megsebesitve segélyért esedezik, 's a' bocsánat törvénye ellen felzudúl? Szerencsés orvos az, ki vigasztalást hoz a' sinlődőnek főleg hosszas betegségben, vallásos gondolatokat ébresztvén föl benne; ki elősorolja az indokokat a' mértéketlenség zabolázására, a' fényüzés kerülésére, 's a' restség gyülöletére. Igen érdemessé teszi hallgatói előtt magát, ha gyógymódszere kinyilatkozatánál a' világok urától hatalmasabb áldás várására emlékezendik, ***melly az ő tanácsát vezesse, tudományát támogassa, 's neki szerencsés kimenetelt biztositson.***

De bár milly szentek legyenek az orvos szavai, mit sem eszközölnek, ha azok viseletével ellenkeznek. Megszámithatlan azon kár, mellyet erkölcstelen orvos szerezhet. Ő behozza családok körébe a' rosz erkölcsök mérgét, eltiporja az ifjuság szemérmét, ezen ha-

talmas óvszerét az erkölcsiségnek; elterjeszti mások rejtett gyengeségeit, éleszti a' magány ellenségeskedéseket, 's gyalázatos tettek sokasitására segédkezeket nyujt. Az erényes orvos ellenben intéseit saját becsületessége 's tisztaságával igazolja 's megerősiti, 's nagy hasznára a' bizodalmat maga 's müvészete iránt nagyobbitja. Kinek sikerülhet jobban mint neki az istent 's tulajdonságait mások szivébe csepegtetni, 's a' vallás iránt valódi szeretetet ébreszteni, ha mindenkor nem csupán az illedék szabályait megtartani, hanem 's főképen a' keresztény vallás elvei szerint beszélni 's cselekedni igyekszik?

Ez valóban a' legnagyobb szolgálat, mellyet az orvos vallásunknak tehet, minthogy egy jó mester befolyása halgatóinak kedélyére épen olly határtalan, mint megszámithatlan.

És ezennel berekesztem értekezésem második részét, remélvén hogy azon szoros kapcsolatot, melly a' vallást 's gyógyászatot összeköti, eléggé terjesztém elé, 's hogy többé semmi kétség sem forog fen azon hasznos szolgálatok iránt, mellyeket a' vallás a' gyógyászatnak 's viszont ez amannak tőn. Szerencsés tehát azon orvos, ki müvészete gyakorlatában a' vallást mindig szemei előtt 's szivében hordozza; vele szövetkezvén 's a' kereszténység szellemében cselekedve, az emberiség valódi jótévője, ügyfeleinek disze leend!

TOLDALÉK.

AZON KÖTELESSÉGEKRŐL, MELLYEKET A' VALLÁS SZAB AZ ORVOSNAK.

Minthogy már a' leghasznosabb szolgálatokat, mellyeket a' vallás a' gyógyászatnak 's ez a' vallásnak tehet, előszámitám: még némelly legfontosabb, — mivel helyén lenni gondolom — a' vallás által az orvosnak kiszabott kötelességekről akarok szólani.

Az isten jósága, miután az embert az elvesztett üdvösség utjára vissza vezeté, egyszersmind megtanitá őt azon törvények olvasására szivében, mellyek abból már elenyésztek; a' legelismertebb erényeket legnagyobb tökélyre emelé, 's igéret, fenyegetések, példák 's segitség által azok megtartását előmozdítá. Jézus Krisztusnak ezen erkölcstana, melly örök időkre megalapíttaték, minden müvészet 's minden űzlet rendszabályainak adására leereszkedik, 's egyszerű 's közönséges elveit az ember minden cselekedeteire engedi alkalmazni, de főleg azokra, mellyek legfontosabbak, legnehezebbek 's legközönségesebbek. Egy illy tanitás üdvös útmutatásitól a' gyógyászat, melly tőle végetlen jótéteményekben részesült, magát elnem vonhatá; sőt inkább neki azon szolgálatokat kelle tennie, mellyeket a' második részben adtam elő. És valóban

meg kell vallanunk, miszerint a' gyógyászat a' polgári foglalkozások egyik legtisztesbike, nemcsak tudománya alkatrészeinek sokfélesége 's kelleme miatt, hanem tárgyának kitünő fontosságára nézve, tudnillik: *a' halál eltávolitása a' betegtől, 's az egészségesek jólétének előmozditására nézve.* Isten után az orvosnak jutott osztályrészül a' természet legdrágább kincsének fentartása; orvosra bizza apa fiát, a' férj nejét; neki a' gazdag, szegény, sőt néha egész népek egészsége felett őrködnie kell; maga a' hatalmas uralkodó is, (ha megbetegszik) kénytelen benne bízni, 's neki engedelmeskedni. Az ő keze müvészetétől vezettetve félelmessé lesz magának a' halálnak is, mellynek kiméletlen sarlója ellen az ember magát mint ártatlan gyermek, mint szilaj ifjú, 's végre mint kényelmes agg, mindig védelmezi. Az élet minden időszakaiban meghívják az orvost, 's ritkán a' nélkül, hogy valami hasznot ne nyerjenek. A' müveltség 's fényüzéssel aránylag, az ember természeti szükségei is szaporodtak, 's a' gyógyászat sokkal több jelenleg mint az erkölcsök egyszerü idejében volt, 's ki szerencsésen gyakorolja azt, kétségkivül nem képzelt nemességre jut. Hogy az orvos ezen szerencsében részesüljön, igyekezzék magának a' sz. lélektől az evangeliumban emlitett következő erényeket megszerezni, u. m. az *önzéstelenség, illedelem, méltóság, bölcs méltánylása minden dolognak, bátorság, 's emberszeretetet;* azonban nagy

helyet kell bár milly hosszú gyakorlatban is a' *becsületességnek* elfoglalnia.

Ennél fogva az orvos soha se emelje föl szavát az ártatlanság megmérgezésére, a' vétkek sokasitására, 's annak megcsalására, ki rá saját 's kedvesei életét bizza. Azon mesterek, kik ezen intéseket meghallgaták, nem csak Hippocrates iskolájának dicsőségét 's erkölcsi tisztaságát örzék meg, hanem ragályos vészek idejében magokat a' halálnak nemesen feláldozták, 's életüket polgártársaik javának szentelték.

Egyébiránt magától értetik, hogy a' valódilag mivelt orvos hatáskörében is mindig megemlékezendik a' keresztény erkölcstan fő elvére, mellynél fogva semmit se tegyünk, mit nem akarunk, hogy mások nekünk tegyenek; 's másokat segitsünk, hogy veszély órájában magunk is segitséget igényelhessünk.

Minthogy a' helytelen orvosi bánásmód következése felette szomorú, azt a' tudatlan gyógyásznak kell tulajdonitani, ki az által a' keresztény erkölcstan fő elvét megsértette, 's azért legalább istentől fog megbüntettetni. Ha bár a' betegek gyakran az isteni gondviselés különös védelme által az orvos ügyetlensége miatt semmi roszat nem türnek, mégis nagy terhet von magára a' gyógyász, ha nyilvános tehetlenség mellett gyakorolja hivatalát, mert olly alkalomra teszi ki magát; hol másoknak árthat. A' tudatlanság e' szerint orvosnál valódi bün, 's ő köteles mind azt tudni, mi állása,

's kötelességenek megfelel. Neki Hippocrates iskolájában emberi tudományok, 's bölcseleti ismeretekkel felruházott lélekkel (mint ***Boerhave*** mondja) kell jelen lennie, akkor nem sokára átlátandja: „***hogy egyes ember egész élete is rövid illy széles művészettel összehasonlitva.***" (Hippocrates) A' megkivántató tudomány minden része, arra nézve ki azt alaposan meg akarja tanulni, folytonos tanulást tesz szükségessé, de minthogy orvosnak sebészeti ismeretekkel is kell birnia, ***Zimmermann*** szerint pedig az is, mi ***orvosi tanultságnak*** neveztetik mindig tökélyesittetik, tehát senki sem hizelkedhetik magának a' gyógyászatban tökéletességgel.

Itt azon kérdés támadhat, valljon elég-e a' lélek ismeret megnyugtatására csupán elméleti orvosnak lenni, az az elég-e hogy, miután valaki nehány évet a' hallgató teremben eltöltött gyógyászati évkönyveket olvasott, 's magának egy jónak látszó rendszert képezett, tüstént gyakorlatra lépjen, a' nélkül hogy magát más vezetésére szentelje. Milly különbség van az olvasás, 's tulajdon szemekkeli látás között? Milly megbecsülhetlenek a' betegágy melletti tapasztalatok? Egy elméletileg készült ifjú, egy dühöngő követője valamelly általa elfogadott rendszernek, egy vak tisztelője képzelt bálványának nem gondolja meg a' gyógyászat történetében előforduló rendszerek változását, nem emlékezik mint űzte ki valamelly uj agyrém (chi-

mera) a' régieket egész országokból, mellyek valaha a' legfényesebb tüneményeknek tartattak. Gyakorlati ismeret hiányával lévén, nem birja előitélet vagy pártszellem nélkül a' gyógytani módszereket összehasonlítani olly lény előhozására, melly a' leghatályosabb legyen. Innen Europának valamennyi egyetemei közösen megegyeznek abban, hogy az ifjú orvosok idősebbek felügyelése alatt vezettessenek be Hippocrates müvészetébe, 's egy országban sem választanak orvosul olly ifju embert, kit elméleti tanulmányinak végeztével a' gyakorlatba is beavatottnak nem hisznek.

Még kevésbbé mentheti magát föl a' puszta tapasztalati gyógyász minden vétségtól, ki csupán véleménye, tapasztalata szerint cselekszik, és semmi értelmi következtetésre nem hallgat, mellyeket pedig Hippocrates igen *ajánlatosaknak* nevezett. Ha *Galenus* a' régi észlelőkkel (empirici) mint az értelem ellenségivel bánt, holott a' müvészet némelly elveit ismerték; mit mondjunk azon uj észlelőkről, kik tudatlanság s' eszelősség által a' régieket is felülmulják, fej 's tapasztalat nélkül, mikkel a' gyakorlatban még is annyira dicsekednek? és mégis vannak napjainkban sokan, kik olly müvészetet gyakorolnak, mellynek elvei előttök ismeretlenek, kik rendszeres ismeretek a' körülmények tekintetbe vétele, a' tapasztalás tehetsége 's gondolkozás nélkül alkalmazzák a' kinálkozó, 's őket gyakran megcsaló körülményekre. Mint szolgai utáno-

zói a' régieknek nem fürkészik a' gyógyászatnak századok forgása alatt tett előlépteit; ők mindig ugyanazon szabályokat hozzák elő, 's ennélfogva hasonlitanak olly géphez, melly rendeltetése egyenletes mozgásait szüntelen ismétli. Ezen rendszer a' gyógyászoknak kórházak látogatásánál igen terjedelmesnek látszik; ők egy pillanattal száz betegséget akarnak megismerni, 's kevés tollkarczolással meggyógyitani azokat; ez mindenesetre kényelmes nekik; fölmentetnek így minden gondolkozástól, minden tanulás, 's minden erőködéstől, mellyel a' betegség hatalmas folyamát megakadályozzák. De valljon eljuthat-e valamelly hajó magára hagyatva, a' kormányzónak legjobb akaratja mellett is deléj (magnestű), földkép 's ónsúly nélkül a' zajongó tenger zátonyai 's szirtjei felett sértetlenül a' kikötőbe? 'S valljon máskép van e a' dolog a' puszta észlelővel? Én nem tudom, hogy igazolhatnák ezek magokat azon sok szerencsétlenségért, mellyet okoznak, holott még is közönségesen hisszük: miszerint azok bünt követnek el, 's a' kár megtéritésére szoritandók, kik az észlelőktől rendelt gyógyszereket kiadják, valamint azok is, kik azokat illy kuruzsoktól megveszik; 's ez a' gyógyszerészekre is ki kellene terjeszteni, kik a' gyógyászatot a' nélkül hogy valaha tanulták volna, gyakorolják, 's tudatlanságra nézve hasonlítanak az észlelőkhöz.

Régi 's általán elterjedt nézet, hogy a' tanitási ut igen sokat tesz a' sok tévedések elháritására, mi által az értelem jobban kifejlik a' tapasztalat kiterjesztésére; jóllehet pedig ez napjainkban sok ismeret gyüjtésére nem igen látszik szükségesnek úgy miként a' kevesebbé mivelt időkben, minthogy jelenleg könyvtárak, folyóiratok, irodalmi levelezések 'stb. egy helyen is az egész világ bölcseségét egyesitik, mégis igen nagy különbség van az irodalmi világ, 's a' között, melly a' természetben áll. Ennélfogva nagy dicséretet érdemel az, ki meg nem elégszik avval, ha néhány évet a' leghiresebb egyetemekben töltött, 's ott az ó 's ujabb irók müveit átolvasá, hanem eszméit Europa legnagyobb 's legnevezetesb városaiban megeleveniteni igazolni, 's termékenyiteni is igyekszik. Egy illy vállalatot legjobban ajálhatni orvosnak, ki ez által alkalmat nyer szelleme gazdagitására, 's a' tudományok 's müveik által hiressé lett tanárok megismerésére. Ő közölheti ezekkel saját eszméit, megtanulhatja tőlök, az ujabb fölfedezéseket alkalmazni.

Ezen az uton képessé lesz az ő rendszereiket megitélhetni; sőt a' kórházakat is 's azok módszereit szigorúan megvizsgálhatja; a' természettörténeti, gyógyszertani bóncz és kórtani gyüjteményeket megvizsgálhatja, sok és némelly helyeken a' járványos, helybeli s szórványos betegségeket figyelmes vizsgálat alá veheti. Ebben fekszik az ok, miért nem fordul elő az

egész orvosi történetben egy nevezetes és különös érdemű gyógyász sem, ki ezen utat meg ne tette volna: hogy azzá legyen. *Hoffman*, ki a' leghasznosabb észrevételeket meritette a' tapasztalásból azt mondja: hogy az orvos csak érett korban, *midőn az életmód rendezett*, *'s az értelem ki van mivelve*, tegyen tudományos utazást; mert szomorú tapasztalás tanitott bennünket, miszerint más állapotú emberek, szórakozott lélekkel, romlott erkölcsökkel, nemzetök, 's a' vallás elveinek tekintetbe vétele nélkül tértek hazájokba.

Most még azon kérdés támadhat, milly kor legalkalmasabb az orvosi kötelességek átvételére? Nem lehet tagadni, hogy az idősb gyógyászok türelmesek, állhatatosak, figyelmesek, 's a' természetet fürkészni szokták, hogy a' baj előrelátásában tapasztalttak levén, ügyesen válasszák az eszközöket, 's határozataikban szilárdak; azon sem fog senki sem kételkedni, hogy legjobb orvos az, ki bizonyos kor, terjedt tapasztalás 's itélet érettséggel az ifjuság emlékezetét érzékét 's munkásságát párositja. De azért egy ifjú férfi elég idős betegek gyógyitására, ha tanácsadásnál gondolkozó eszélyes a' veszélyben, 's határozatát siker követi, és ki jóllehet éveire nézve, nem, de tehetség 's szorgalomra nézve öregnek mondható. Ennél fogva méltán panaszkodott *Zimmermann* a' nép azon előitélete iránt, hogy az nem azt kérdezi, valljon az orvos

éleseszü, tanult 's szorgalmas-e, hanem van-e ősz haja; mire az idősebb gyógyászok szónoklatai nagy befolyással vannak, kik nem emlékezvén *Galenus* nyilatkozatára, igen fitogatják tapasztalásukat, 's kedvezőtlenül vélekednek mindazokról, kik még fiatal korukban lépnek pályájukra. De az ifju orvos, ki ingadozik, mihelyt általános elveket uj esetekre kell alkalmaznia 's a' kórjeleket, mellyeket a' tanitásokon halla, rosszúl vizsgálja, mig a' gyógyszertan fényes igéreteit csábitóknak találja, 's átlátja, hogy a' természet magát gyakran elrejti; mig a' hullán tett műtételekről borzadva tekint az élőkön teendőkre, 's a' kórok bonyolódásainál melly minden gyógyulás ellen törekszik, bizonytalanságtól üzetik, — ezen ifju gyógyász mégis legalább azon vágytól ég, hogy magának jó nevet szerezzen, s' fáradozásinak eljő gyümölcseit élvezze. Ő lelkiismeretesen megtartja a' müvészet szabályait, mindent a' legnagyobb figyelemmel vizsgál, mestereinek tanácsától függ, 's rövid tapasztalását fáradatlan buzgalma által pótolja. Mihelyt tehát valamelly orvos növendék az iskolai pályát elvégzé, a' leghiresebb tanárokat hallgatá, a' legtartalmasabb könyvtárakat meglátogatá, 's a' kórtanodai gyakorlatot egy e' részben gyakorlott férfiu vezérlete alatt megtette, 's egyenes uton nyerte meg az orvosi czimet: igényelheti a' nyilvános bizodalmat, 's épen olly szabadon léphet müvészetének gyakorlatára, 's pedig kora, 's más akadályok

tekintetbe vétele nélkül, mellyek netalán utjában állanak.

Orvosi magaviseletére nézve megparancsolja neki a' vallás, hogy a' betegek ***látogatásában minden hanyagságot*** lehető legszigorúbban kerüljön. Ezen hanyagságnak, vagy mi mind egy a' beteg iránti köte'es gondosság hiányának alapja, az akarat restségében feneklik, melly a' szivet kötelességeinek teljesitésére ösztönözni elmulasztja; ennélfogva ezen hanyagság kétségkivül hiba, mert a' felebaráti szeretet magas parancsát mellyet az örök törvényhozó vésett emberi szivünkbe megszegi; sőt nagy vétek is lehet, ha az elhanyagoltnak nagy kárt okoz. De minthogy egészségi állapotunk úgy van alkotva, hogy abban, minden legkisebb rendetlenség szomorú következményeket szülhet: az orvos hanyagsága nem ritkán megbocsáthatlan bünné válhatik. Ha ez mindenkire nézve áll, ki emberszeretettől lelkesittetik, 's azt követni is akarja, mit mondjunk az orvosról, ki valamelly beteg meggyógyitását magára vállalta? Kétségkivül néma ***szerződést*** kötnek, mellynél fogva a' beteg köteles az orvosnak dijt fizetni, ez pedig amannak felgyógyitására müvészete minden erejét ráforditani. Ha tehát az orvos a' beteget felvétel után nem látogatja meg annyiszor mint kellene, vagy kellő figyelmet nem fordit reá, megsérti a' szerződést, 's a' polgári törvény egész szigorúsága szerint büntetthetik. Igy olvassuk miszerint Nagy Sán-

dor egy orvost keresztre feszittetett, mivel ez a' szinjáték láthatása végett betege meglátogatását elmulasztá, 's halálá okául tekinteték.

Mihelyt az orvos valami gyógyitást magára vállalt, 's észrevette, hogy a' beteg rendeleteit követi, nehéz felelőség terhe nélkül el nem hagyhatja őt többé. Büntetésre méltó azon orvos, ki betegét elhagyja 's őt veszélynek teszi ki, vagy betegségét hoszabbitja, a' szenvedőt sorsára hagyja, mivel az szerencsétlen körülményekben van, mi őt a' dij fizetésére képtelenné teszi. De ha a' beteg nem engedelmes, 's az orvos rendeleteit nem tartja meg, megérdemli hogy az orvostól elhagyassék. Az orvos elhagyhatja a' gyógyithatlanok ápolását a' nélkül hogy valamiért kérdőre vonathatnék, mivel azokat bajaik makacsságáról értesité, 's a' természetes halált a' visszanyert egészség után annyiban mozdítja elő, a' mennyiben némi gyógyszereket a' szenvedő állapotának enyhitésére megkisérlett. Krisztus az orvosnak a' keresztényi szeretetet ezen szavakkal parancsolja, hogy t. i. az a' beteget jelenléte 's szavaival vigasztalja. E' szerint *Cardanusnak* egészen nincs igaza, ki az orvosnak gyógyíthatlan esetekben minden kisérletet megtilta, hasonlóképen téved ***Rodericus a Castro*** ki illy esetek lajstromát is megirta. A' reménytelen betegekről is áll ez, 's még hozzá tehetjük, hogy olly betegek, kiknek gyógyúlása iránt már kétsegbe estek az emberek, nagy számmal fel-

gyógyúltak; ezen betegségek soha sem jutottak volna illy kedvező eredményre, ha az orvos is minden reménnyel felhagyott volna. Készitse tehát el az észszerü jóslatot, hogy a' haldoklót meg ne csalja 's magának rosz hitelt ne szerezzen. A' szerencsés kimenetel nehézsége, még talán meg sem alapitott hirének veszteségi veszélye, ne legyenek elegendő indokok szolgálatának elvonására attól, ki utolsó reményét benne helyezi. Ki tudja, ha valljon az, ki már a' sirba lépni látszik, attol nem messze van-e? a' mindenhatónak segitségével talán meglehetne életét ha csak nehány nappal hosszabbitani; és micsoda a' legtökéletesb gyógyitás is elvégre, mint meghoszzabbitása életének, kinek még is meg kell halnia.

Az orvos a' keresztény vallás által köteleztetvén az értesülésre, mielőtt müvészetét gyakorlaná, 's a' betegségeknek figyelmes vizsgálatára; egyszersmind a' legszêntebb tanitások iránt is fogékonynak kell lennie, mellyeket a' vallás a' gyógyászat gyakorlatára szab. Mindenek előtt gondolja meg, ***hogy istennek drága a' lélek***, 's hogy az ***fiának vérébe került!*** Mit fognak tehát azon orvosról mondani, ki a' vétket mint eszközt javasolja, 's ez által a' lelket megöli? Ha az embert meggyógyitás végett vállalja magára, miért sérti meg legjelesebb részét, midőn azt végetlen rosz helyre sülyeszti? És ha a' betegségek első kútforrása a' vétek, hogyan lehetne azokat meggyógyítani, ha a' vétek sza-

porodik? Azon orvos, kinek szemeit a' vallás fénye felvilágosította, 's kinek szivén fekszik betegei java, bizonyosan minden telhetőt elkövetend, ***hogy egészséges testben a' lelket is épen fentartsa;*** de eme törédékeny lényt soha sem fogja ama halhatlan rész veszteségével gyógyítani. A' természetjog egyik elve, hogy minden tettnek a' maga értéke 's érvénytelensége a' törvény előtt van; ha tehát némelly cselekedetek roszak, mivel valamelly tényleges (positiv) törvény által eltiltatnak; vannak ismét mások, mellyek tilalmasak, mivel már magokban roszak. Illy átalában rosz cselekedeteket még a' legvégsőbb szükségben sem kellene megengedni. Valamint a' természetben minden dolognak az felel meg, mi őt czéljához vezeti, úgy mind az ellenzetes, mi attól eltávolítja; és ha az ember sem a' földi javakért sem azok ideigleni tartásaért, nincs teremtve, hanem istent 's az öröklétet bírja czéljaul: ebből a' következik, hogy neki semmi esetre sem felel meg az ideigleni jót az örökkévalónak elibe tenni.

Valamint a' hazugsági könnyüség nem utolsó oka a' gyógyászat hitel vesztésének: úgy a' gyakorlatban, minden keresztény erkölcstan tanitójának igyekezni kell azt elnyomni. Valóban azt hiszik, hogy ama felette közönséges elvet, ***miszeriut a' beteget hogy kigyógyúljon lehet megcsalni is*** jónak tartják, mintha a' hazugság érvényességét csupán a' kár nagysága, nem pedig helytelensége, 's a' természettel ellenkező volta

miatt kellene megitélni. Azon orvos, ki azt hiszi, hogy van hazugság, melly nem vétkes, magát csalja meg, midőn magát mások előtt becsületes csalónak tartja. Ha ez ott történik, hol hazugság által, valami jót akarunk elérni, mit kell aztán róla tartanunk, ha a' belső gonoszsághoz, még vétkes gondolatok is csatlakoznak? Némelly orvosok, hogy szellemükről magas eszméket gerjesszenek, rendkivüli szereket rendelnek, mellyek távol helyekről 's nagy költséggel hozatnak. Vannak előkelő nők, kik hogy férjök rosz kedélyén diadalmaskodjanak, vagy őket szeszélyes követeléseik iránt engedékenységre birják, idegkórokat szinlenek, vagy a' meglevő bántalmakat nagyobbitják, 's ez által a' családok ostoraivá lesznek. Az udvarias orvos, ki ezen ámitgatásokat mind igen jól ismerí, a' helyett hogy valami szokottat rendelne, inkább elősegíti a' lármát mind azok ellen, kik azt nem hiszik, sokféle gyönyörűségeket 's költséges eszközöket rendel, megtilt minden foglalkozást, 's minden legkisebb nyugtalanságot. Ez uton végre eljut kitüzött czéljához, t. i. a' férjet megfosztja minden felügyeléstől makacs, 's talán kicsapongó neje felett. Azonban az efféle nők nagy kötelezettséggel tartoznak illyen orvosoknak; nem csak ajándékokkal szaporítják gazdagságát, hanem a' társaságokban minden befolyásukat hirének terjesztésére fordítják; de milly rosz összeköttetésekbe vezethet ez, 's mennyire ellenkezik az evangeliom szellemével, nehézség nélkül min-

denki átláthatja. Nyilvános továbbá, hogy azon orvosok gonoszságát semmi esetben sem lehet javallani, kik ügyességök világos fénybe helyezését 's ez által hirt 's bőséget nyerni kivánnak, ha csekélyebb bajokat veszélyeseknek adnak elő, 's gyakran egész családokat, néha pedig magát a' beteget is zavarba hozzák, 's ha a' gyógyítás sikerűl nekik, annak minden dicsőségét magoknak tulajdonitják.

Sokkal szomorúbbak a' csalás azon következményei, mellyek a' betegnek előitéletek ébresztése által ártanak. Ezen ámitásoknál az orvos egészen saját öntudata meggyőződése ellen cselekszik. Gyakran átlátja müvészetének elégtelenségét, azonban azt mindenféle fogások által eltitkolni igyekszik. Ha neki hinni kellene, ő mindent olvasott, tapasztalt, ő mindent előre tud; az ő lángesze mindent fölvállal; ő tisztelenségnek tekintené magára nézve megvallani, hogy a' természet sok dolgot elrejtett szemeink előtt; ő a' szerencsés gyógyitásokat egyedül tudományának tulajdonítja; röviden olly dicsekedéssel fecseg, hogy azon nagy mérsékletet elfelejti, mellyel Hippocrates a' müvészet, 's korlátozott hatásáról beszélt. Azon tévedés, mellybe illy igéreteknél a' beteg esik, az orvosnak vétkül tulajdonitandó, melly annál szembetünőbb 's nagyobb leend, minél inkább elmulasztja kétes eseteknél mások tanácsát kérni; mert ezen esetben az eszély erénye ellen cselekszik, 's mások kárára dőreségbe esik. Ő megérdemli

a' közönség roszakaratát 's megvetését, mit nem is kerül el, mihelyt az nyomorúlt hiuságának áldozatiról értesűl. A' becsületes 's őszinte orvos semmi okból soha sem legyen alacsony hizelgő, mások hibáit soha sem javalja, saját érzetét ne takarja el, 's az igazságot leplezetlenül mondja ki; sőt még mások véleményét, főleg orvosi tanácsnál, ha az csupán valószinűnek látszik, ne kövesse, magáét pedig, mellyet elfogadhatónak vél, ne hagyja el, kivéve ha a' beteg inkább hajlanék más tanácsára mint az övére, melly esetben az ő hatása különben is megszünik. Továbbá a' gyakorlatban soha sem kövesse egyedül saját belátását 's tapasztalatát, de a' hely szokásait is, bár milly különösek legyenek azok.

Bár a' keresztény vallás a' hazugságot a' legszigorubban eltiltja, még sem következik, hogy az orvosnak az igazságot minden alkalommal fel kell fedeznie. Mert az orvos szent titkok szekrénye némelly családoknak, 's gyakran ura a' benne bizók jó hir 's nevének. Milly vétket követ el, milly büntetést érdemel, ha könnyelmüség, félelem, vagy gonoszságból olly dolgokat árúl el, mellyeknek minden mások előtt titkolva kellett volna maradniok? Ama szerencsétlen áldozata a' csábitásnak segélyt 's hallgatást kiván; ama férfi vagy atya rábizza a' kicsapongó ifjuság szomorú következményeit. Nem fojtaná e el magában öntudata szavát, 's becsülete 's szerencséjének alapját nem döntené el, ha ezen esetekben meggondolatlanul ama titkok kife-

csegésére alacsonyítaná le magát? Ha ezt már Hippocrates megtiltá tanitványinak, mennyivel inkább kell azt kereszténynek kerülnie, a' ki tudja hogy hallgatás ígérete nelkül is, egyedül hivatalának természete által a' rábizottak elhallgatására köteleztetik? De a' hallgatási lekötelezettség megszünik akkor, ha a' titok fölfedezése a' titkolónak javára válik, vagy ha az elhallgatás valami ártatlannak kárt okozna, vagy ha az orvos a' törvényhatóságoktól kérdeztetik.

Semmi sem nyugtathatja megjobban az orvos öntudatát, mint a' czélszerű gyógyszerek választása. Mert mit használnak az életmüség titkos útáinak fürkészetei holt testben; mit a' betegségek forrása 's jeleinek kinyomozása, ha hathatós szerek által a' kórt megelőzni, vagy a' fenlevőt eltávolitani nem birjuk? Elkerülhetlenül szükséges tehát, hogy az orvos a' gyógyszertanban járatos legyen, 's a' szerek összeköttetését ép 's kóros testtel ismerje, 's azokat megrendelni tudja. Minden idöben észrevették, hogy az orvosok dühből a' gyógyszerek vegyitését szaporitották; máskor pedig kórságból ujdon fölfedezetteket alkalmaztak, sőt a' hiuság 's önhaszon legalacsonyabb czéljaiból olly szereket ajánlottak, mellyek a' betegséget meghosszabbiták, hogy igy dijukat gyarapitsák. Mennyire ellenkezik ez a' vallással, 's ennek parancsaival az orvos számára, mindenki könnyen átlátandja. Másként van a' dolog azon orvossal, ki jótékony szándékból egy betegséget föl-

ébreszt, hogy a' másikat gyógyíthassa. Mert ha ezt sokszor a' természettől látjuk végbevitetni, miért ne lenne szabad a' gyógyásznak is azt tennie, ki a' természet szolgája 's utánozója? Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha meg van győződve, hogy az új kór képes a' másikat megzabolázni, 's ha nincsenek más eszközei azon czél elérésére.

Ezen elvek megtartásától függ a' másik feladat feloldása, ha t. i. szabad-e kétes gyógyszereket választani vagy nem. Hogy mint **Celsus** mondja, ***valóban jobb kétes szert mint seholyat sem alkalmazni átalános vélemény.*** Azonban ez is csak olly esetekben történjék, hol elegendőknek tartatnak valamelly betegség legyőzésére, 's hol más biztosabb szer nincs kéz alatt. Aztán a' kevesebbé kéteset válassza az orvos 's gondolja meg, mit monda Hippocrates tanitványinak, hogy előbb igyekezzenek ne ártani nem tudni, 's aztán gyógyítani. A' lélekismeretes gyógyász tehát csak akkor fog új gyógyszert rendelni, ha számitása szerint az ártatlanság nagy hihetősége van jelen, 's a' jótékony segély megjöhet.

Azon orvosok, kik igen drága szereket rendelnek, mig felületességüket ismerik, 's hason hatású olcsóbb szereket ismernek, szinte nagy felelőséget vonnak magokra, melly annál nagyobb, minél szegényebb a' beteg, kinek ez által sokat ártunk. Ez uton nem csak saját hiuságunk által vétkezünk, hanem az által is hogy a'

gyógyszerészek haszonlesésének kedvezünk. Az emlitett büntől nem szabadok azon orvosok sem, kik magas árért *titkos szereket* árulnak. Gondolják meg, hogy midőn magok találmányának tiszteletet akarnak szerezni, ne ártsanak mások javának, hogy ez a' legközönségesb, 's legalacsonyabb vétek, mellyel a' buzgó alattomos kuruzslók vádolhatók. Ennélfogva igen ajánlható az orvosnövendékeknek hogy nagy szorgalommal igyekezzenek hamar megtanulni mellyek a' jutányosabb gyógyszerek 's egyszersmind a' legczélszerübbek a' szegények gyógyitására.

THESES.

1. Progrediente cultura generis humani quo magis religionis notiones clarae, populo cuipiam moralitatem inculcant, eo idem populus facilius et majores scientiae medicae frutibus frui valet.
2. Medicorum multitudo humanitati et medicinae nocet.
3. Medicina est conditio absoluta felicitatis humanae.
4. Uxorem ducturi, naupturae, vitae genus eligentes medici consilia expetere deberent.
5. Lithotomia et lithontripsia pari aestimanda colendaque, e contra idea calculos vesicae urinariae pharmacis aut in vesicam injecto menstruo dissolvendi, penitus dereliquenda. —
6. Aleopathia justis principiis innititur Homoeopathia minus. —
7. Magnetismus animalis et mineralis per rationalem medicum administratus, in morbis systematis nervosi majoris aestimationis dignus quam hucusque credebatur.
8. Ophthalmo myotomia fini quo suscipitur vix respondet.
